

ŽEMYN IR AUKŠTYN: KELIOS KONSTITUCIONALISTO MINTYS APIE KONSTITUCINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SĄVEIKĄ

EGIDIJUS KŪRIS

<https://orcid.org/0000-0002-9235-6658>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedros profesorius*

Socialinių mokslų (teisė) daktaras (HP)

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

Tel. + 370 5 236 6167

El. paštas egidijus.kuris@echr.coe.int

ĮŽANGA

Straipsnio pavadinime kukliai parašyta – kelios mintys. Viena vertus, jų ne kelios. Kita vertus, jos yra daugiau apie konstitucinę ir mažiau apie baudžiamąją teisę, be to, baudžiamosios teisės problematika aptariama, ją traktuojant kaip vieną iš ordinarinės teisės šakų, todėl tai, kas pasakyta apie ją, turėtų nemenku mastu tikti ir kitoms šakoms. Norint visapusiškai apibūdinti konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką, reikėtų daug didesnės apimties darbo. Jame turėtų būti aptariami įvairūs baudžiamosios teisės institutai, kurių, beje, vis daugėja, vykstant radikaliems su žmonijos technologinių galimybių plėtra, informacijos sklaida, naujomis ekonominės veiklos formomis, tarptautiniu terorizmu ar klimato būkle susijusiems pokyčiams. O konstitucinė teisė yra tarsi „skėtis“, kuris dengia „visą ordinarinę teisę, ir sukurtąją, ir tą, kuri dar bus sukurta, tačiau dėl kokių nors priežasčių nėra sukurta“ (Kūris, 2006, p. 11). Lietuvos autoriai yra paskelbę darbų, kuriuose konstitucinės ir baudžiamosios teisės santykis ir sąveika yra pagrindinis tyrimo objektas, ši problematika neapeinama ir publikacijose, kuriose nagrinėjami atskiri baudžiamosios teisės klausimai, taip pat publikacijose, skirtose konstitucinės tei-

* Autorius yra kadenciją baigęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008 m.) ir pirmininkas (2002–2008 m.), Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas (nuo 2013 m.). Dėstomos mintys yra vien autoriaus ir nesietinos su nė viena iš šių institucijų.

sės problematikai. Vis dėlto, nors yra reikšmingų darbų, kuriuose analizuojami įvairūs konstitucinės ir baudžiamosios teisės santykio aspektai, kol kas stokojama jų sąveikos apmąstymų teisės teorijos požiūriu. Tai ne kritika, nes tokių darbų bus stokojama visada ar bent jau dar ilgai. Viena iš priežasčių yra tai, kad ta konstitucinės teisės samprata, kuri palaipsniui įsivyravo prieš porą dešimtmečių ar šiek tiek anksčiau (Kūris, 2023b), yra dar nauja Lietuvoje ir, galbūt iš inercijos, nuolat prasimuša ankstesnės sampratos fragmentų. Kita priežastis – baudžiamoji teisė nuolat reaguoja į realią visuomenės situaciją ir patiria pokyčių. Šitaip testuojamos tos ribos, kurias baudžiamajai teisei nubrėžia konstitucinis reguliavimas: kartais už jų išeinama, o kartais baudžiamosios teisės nuostatų konstitucingumo patikra parodo, kad ribos neperžengtos. Tad konstitucinės ir baudžiamosios teisės, vienos iš ordinarinės teisės šakų, sąveika nuolat įgauna naujų bruožų. Šiame straipsnyje apsiribojama tik šios sąveikos teoriniu modeliu, jį iliustruojant Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdžiais. Jame ne tiek polemizuojama su kitais autoriais, kiek mėginama išdėstyti tam tikrą požiūrį.

1. ATSPIRTIES TAŠKAS

Šiandien Lietuvoje jau turbūt niekas rimtai neprieštarautų tokiam konstitucinės teisės apibūdinimui. Konstitucinė teisė yra aukščiausioji šalies teisė, kuri (a) yra įtvirtinta Konstitucijoje¹, (b) brėžia kryptis, kuriomis gali plėtotis ordinarinė teisė, ir ribas, kurių ji negali peržengti, ir (c) įtvirtina kriterijus, pagal kuriuos verifikuojamas ordinarinio teisinio reguliavimo teisiškumas, t. y. jo atitiktis Konstitucijai. Tokia teisės sistemos samprata, pagal kurią konstitucinė teisė yra visos kitos, subkonstitucinės, teisės teisiškumo matas, vieno autoriaus buvo taikliai pavadinta konstituciocentrine, ir šis pavadinimas prigijo (Jarašiūnas, 2002, 242²). Joje konstitucinė teisė traktuojama kaip Konstitucijos teisė, nes ji įtvirtinta pačioje Konstitucijoje ir niekur kitur.

„Pačioje Konstitucijoje“ nereiškia, kad akte, pavadintame Lietuvos Respublikos Konstitucija (pagal šio akto 150 straipsnį, Konstitucijos sudedamoji dalis yra dar keturi atskiri aktai), yra tiksliai nustatyta, ką kurdami ordinarinę teisę gali, o ko negali nustatyti įstatymų leidėjas ir kiti teisėkūros subjektai. Tokiame lakoniškame dokumente tai neįmanoma, o jei (argumento dėlei) ir būtų įmanoma, būtų kontraproduktyvu, nes

- 1 Nenorint apkrauti teksto, prieš teisės aktų ir institucijų pavadinimus nerašoma „Lietuvos Respublikos“, nebent to reikalauja kontekstas.
- 2 Autoriaus žiniomis, tai pirmasis šios sąvokos pavartojimas mokslinėje publikacijoje (pranešimas konferencijoje). Mėginta pateikti ir alternatyvią sąvoką „monocentrinė“, kuria akcentuojamas „teisinės galios centrų kiekis“, o ne konkretaus centro pavadinimas (Mesonis, 2008). Bet prigijo terminas „konstituciocentrinė“, gal dėl to, kad nusako ne tik tai, kad teisinės galios centras yra vienas, bet ir koks jis yra.

valstybinė bendruomenė, siekdama laiku ir adekvačiai reaguoti į aplinkos pokyčius ir konstituciniu lygmeniu keisti esamą normatyvinę tvarką, kiekvienu atveju turėtų pradėti sudėtingą, brangią ir dažnai daug aistrų keliančią Konstitucijos keitimo procedūrą, kurios baigtis ne visada racionali ir nuspėjama. Smulkmeniško reglamentavimo konstitucijose paprastai nedaug, ir Lietuvos Respublikos Konstitucija nėra išimtis. Išskyrus dalį nuostatų, konstitucinis reguliavimas yra bendrojo turinio ir palieka plačią nuožiūros laisvę teisėkūros subjektams ordinarinėje teisėje nustatyti tai, ką, jų manymu, reikia nustatyti tam tikru metu ir tam tikromis aplinkybėmis, tačiau konstitucingumo idėja suponuoja galimybę ordinarinį reguliavimą patikrinti jo atitikties Konstitucijai požiūriu. Dėl daugelio praktinių sumetimų ši patikra daug dažniau būna *ex post* nei *ex ante*. Lietuvoje ji visada, išskyrus vieną išimtį, atliekama *ex post*³. Institucija, įgaliota spręsti, ar ordinarinis reguliavimas atitinka Konstituciją, ir jai prieštaraujančias nuostatas šalinti iš teisės sistemos, neišvengiamai turi aiškinti Konstitucijos nuostatas⁴ ir šitaip formuoti oficialiąją konstitucinę doktriną. Konstitucingumo patikrą, dar vadinamą konstitucine kontrole (arba, rečiau ir ne taip tiksliai, konstitucine priežiūra⁵) paprastai atlieka teisminės institucijos – konstituciniai arba jiems prilyginti teismai. Lietuvoje ši patikra patikėta Konstituciniam Teismui. Tokia konstitucinė kontrolė vadinama centralizuota, bet Lietuvos pasirinktame modelyje yra ir decentralizacijos elementas, kadangi Konstitucinio Teismo jurisdikcijai priskirta tik tam tikrų aktų konstitucingumo kontrolė, o įgaliojimus tikrinti kitų aktų konstitucingumą pagal Konstituciją turi administraciniai teismai⁶. Konstitucinio Teismo dėstoma oficialioji konstitucinė doktrina – tai ne kažkas „šalia Konstitucijos“, bet pati Konstitucija, tik (pasakykime taip) nusakyta kitais žodžiais, paaiškinant Konstitucijoje įtvirtinto reguliavimo prasmę (kartais itin plačiai).

Tai, kad Konstitucijos eksplicitinės nuostatos (įskaitant abstraktybes, kurių gausu visose konstitucijose) ir implicitinis reguliavimas (nutylėjimai, suponuojantys tam tikros tvarkos nustatymą) Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išaiškinami taip, o ne kitaip, reiškia ne tai, kad atitinkama doktrina yra *eo ipso* nepriekaištinga loginės ar

3 Ta išimtis – tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai patikra (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punktas).

4 „Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją. Konstitucinis Teismas tai daro sprendžiamas, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, ar kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai.“ Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas.

5 Šią sąvoką savo ankstyvojoje jurisprudencijoje yra vartojęs ir Konstitucinis Teismas (1995 m. sausio 24 d. išvadoje).

6 Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime išaiškino, kad iki administracinių teismų įsteigimo Lietuvos teisės sistemoje buvo spraga, neleidusi iš jos pašalinti Konstitucinio Teismo kompetencijai neprikurtų aktų, kurie konkuravo su aukštesnės galios aktais, įskaitant Konstituciją. Bendrosios kompetencijos teismai turėjo tokių aktų netaikyti, bet tokios praktikos nebuvo.

gumentacijos požiūriu ir šiuo atžvilgiu teisingiausia iš visų galimų, bet tai, kad ji turi teisinę galią, kurios niekas „iš šalies“ negali nepaisyti, sumažinti ar panaikinti. Vienas dalykas – kvestionuoti Konstitucinio Teismo išdėstytos doktrinos pagrįstumą, visai kitas – kvestionuoti jos (doktrinos), kaip Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucijoje išdėstyto sprendimo argumentacinio pagrindo, teisinę galią. Pirmąjį dalyką gali daryti kas tik nori, antrojo neleidžia pati Konstitucija, pagal kurią dėl joje nurodytų teisės aktų atitikties Konstitucijai galutinį ir neskundžiamą sprendimą priima Konstitucinis Teismas ir niekas kitas. Jo aktų (kad ir kaip, kad ir kas juos vertintų) galia yra pačių išaiškintų Konstitucijos nuostatų galia, taigi Konstitucijos galia, todėl ją galima įveikti tik Konstitucijoje nustatyta tvarka padarant atitinkamą Konstitucijos pataisą.

Kadangi Lietuvoje konstitucinė kontrolė yra tik iš dalies centralizuota, o Konstituciją *ad hoc* aiškina įvairūs sprendimų priėmėjai, kuriantys ir taikantys teisę (ką jau kalbėti apie kitus teisinių procesų dalyvius, pavyzdžiui, teismuose nagrinėjamų bylų šalis, taip pat apie teisės mokslininkus), nėra neįmanoma, kad bus pateikta nevienodų to paties konstitucinio reguliavimo išaiškinimų. Todėl pagrįsta klausti, kuriuo iš galimai konkuruojančių Konstitucijos išaiškinimų reikia vadovautis kaip „teisingu“. Atsakymas į šį klausimą toks: tuo, kurį yra pateikęs Konstitucinis Teismas. Jei jis nėra pateikęs išaiškinimo tam tikru klausimu, turime potencialaus, dar neišspręsto konstitucinio ginčo situaciją; jei tas ginčas nepasiektų Konstitucinio Teismo, tai, ką galima pavadinti konstituciniu neapibrėžtumu, galėtų trukti labai ilgai. Bet kodėl privalu vadovautis būtent Konstitucinio Teismo išaiškinimu? Šis privalomumas gali būti grindžiamas dvejopai. Vienas pagrindimas yra galios pozicija: nes taip išaiškino Konstitucinis Teismas, *magister dixit*. Bet šis galios argumentas nėra analogiškas seržanto iš filmo „Plaukai“ (*Hair*) „paaiškinimui“ – *because I told you so*, nes dėl jo konstitucinės justicijos bylų baigtis bent iš dalies prognozuojama, jose priimami sprendimai⁷ – bent iš dalies nuspėjami. Juk jei Teismas nagrinėtų bylą, kurioje tektų rinktis iš dviejų išaiškinimų – jo paties ir alternatyvaus, jis pasirinktų savąjį. Šią principinę savęs saistymo savais precedentais ir juos grindžiančią doktrina nuostatą Konstitucinis Teismas yra visiškai nedviprasmiškai deklaravęs (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai) ir yra vienas iš nedaugelio nacionalinių aukščiausiosios instancijos teismų, *stare decisis* doktriną pritaikiusių ne vien kitiems teismams, bet ir sau⁸. Konstitucinio Teismo sprendimų nuspėjamumas mažina naujų konstitucinių ginčų tikimybę (bet jos nepašalina visiškai). Teisės nuspėjamumą įprasta laikyti vienu iš jos socialinio vertingumo sandų. Antrasis pagrindimas – racionalusis: privalomumas vadovautis būtent Konstitucinio Teismo pateiktu, o

7 Žodis „sprendimai“ čia vartojamas bendrąja prasme, kaip Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalyje (ar net plačiau, nes gali apimti ir išvadas).

8 Tai nereiškia, kad jis visada laikosi šio įsipareigojimo, bet tai būtų atskira plati ir sudėtinga tema.

ne koku nors alternatyviu Konstitucijos nuostatų išaiškinimu, grindžiamas sisteminiu konstitucinio reguliavimo aiškinimu. Jis lengvai išvedamas iš Konstitucijos eksplicitinių nuostatų, apibrėžiančių Konstitucijos viršenybę (6 straipsnio 2 dalis, 7 straipsnis, 110 straipsnis), vientisumą (6 straipsnio 1 dalis), Konstitucinio Teismo kompetenciją (105 straipsnis), jo aktų galutinumą ir privalomumą (107 straipsnis), aiškinamą Konstitucijos preambulėje skelbiamų teisinės valstybės ir visuomenės darnos siekių kontekste. Alternatyva Konstitucinio Teismo doktrinos viršenybei būtų doktrinų konkurencija, jei ne kaktomuša, taigi ir dar daugiau konstitucinio neapibrėžtumo – daugiau nei neišvengiama ir nei gali toleruoti stabilumo ir darnos siekianti visuomenė. Šitaip Konstitucinio Teismo suformuluotos doktrininės nuostatos tampa oficialiąja konstitucine doktrina, įžengia į konstitucinės teisės sistemą, tampa jos dalimi ir joje įsitvirtina.

Tad pirmiau išsakyta mintis, kad konstitucinė teisė yra įtvirtinta pačioje Konstitucijoje ir niekur kitur, turi būti suprantama taip, kad konstitucinė teisė yra įtvirtinta Konstitucijoje, suprantamoje taip, kaip šią teisę yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas, kitaip tariant, Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kurioje išdėstyta oficialioji konstitucinė doktrina. Žinoma, ne viskas, kas išdėstyta Konstitucinio Teismo aktų motyvuojamosiose dalyse, yra oficialioji konstitucinė doktrina. Pasitaiko faktų konstatavimo (įskaitant statistikos duomenis), samprotavimų apie kalbą, istoriją (taip pat ir teisės istoriją), visuomenę, ekonomiką, politiką (vidaus ir tarptautinę) ir kt. Visa tai gali būti svarbu aiškinant Konstituciją kaip teisę, neatitrūkusią nuo aplinkos, kurioje ji veikia. Šie jurisprudencijos teksto elementai yra ne konstitucinė doktrina, bet priemonės, kurios leidžia Konstituciniam Teismui ją formuoti. Tam, kad įvairios informacijos ar svarstymų pagrindu suformuluotas nuostatas būtų galima pagrįstai laikyti oficialiąja konstitucine doktrina, reikia, kad tarp jų ir aiškinamojo konstitucinio reguliavimo būtų toks ryšys, kai būtent šios nuostatos paaiškina tą konstitucinį reguliavimą ir būtent šiuo aiškinimu yra grindžiamas Konstitucinio Teismo sprendimas. Tačiau teoretizavimas apie šiuos dalykus, juo labiau pavyzdžių analizė, toli peržengtų šio straipsnio temas ribas, tad čia ir sustokime.

Konstituciocentrinė teisės samprata radikaliai skiriasi nuo tos, kuri vyravo ankstyvuju atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu, XX a. devyniasdešimtinių pradžioje, kai konstitucinė teisė buvo suvokiama ir apibūdinama kaip teisės šaka, reguliuojanti „svarbiausius“ visuomeninius santykius. Ta ankstesnė samprata buvo inertiškai perimta iš laikotarpio prieš nepriklausomybę, kai net nebuvo vartojama konstitucinės teisės sąvoka, – ją buvo išstūmusi valstybinės teisės sąvoka. Tai dėsninga, nes sovietinėje santvarkoje konstitucija buvo pseudoteisinis kamufliažas, fasadas, kuriuo bandyta pridengti nuo jos deklaracijų labai besiskiriančią politinę ir socialinę tikrovę, o konstitucinės kontrolės nebuvo, taigi nebuvo ir konstitucionalizmo. Tačiau aštuoniasdešimtinių pabaigoje, Sąjūdžio epochoje, konstitucionalizmo problematika buvo labai aktualizuota ir

netrukus tapo aišku, kad valstybinės teisės sąvoka kaip konstitucinės teisės sąvokos pakaitalas neatitinka nei atgimstančio valstybinio gyvenimo realijų, nei besiformuojančios politinės bendruomenės siekių, tad šio importuoto svetimkūnio buvo vos ne per vieną naktį atsisakyta. O devyniasdešimtinių pradžioje įvyko tai, ką galima pavadinti formalia metamorfoze: aukštųjų mokyklų katedrų ir dėstomų dalykų pavadinimai buvo pakeisti, sugražinus Vakarų teisės tradicijai (taip pat ir Lietuvos teisei kalbai iki okupacijos) įprastą konstitucinės teisės sąvoką, bet ne jos turinį, kuris dar kurį laiką liko toks pats, koks buvo iki šio pakeitimo. Sąvoka grįžo – samprata liko. Toje sampratoje „svarbiausių“ santykių, kuriuos esą reguliuoja konstitucinė teisė kaip viena iš teisės šakų, sąrašas apėmė valstybės „konstitucinių teisių“ pagrindų įtvirtinimą, santykius, susijusius su valstybės valdžios organizacija, asmens ir valstybės santykių „pagrindus“, ūkio sistemos „pagrindus“ ir kitus „konstitucinio teisinio pobūdžio santykius“. Tas „ir kitus“ suponavo, kad „svarbiausių“ visuomeninių santykių sąrašas yra ne aiškiai apibrėžtas, juolab ne baigtinis, o tik „pavyzdinis“, į kurį įtraukiami iš esmės visi santykiai, kurių „pobūdis“ yra „konstitucinis teisinis“, o tai, matyt, reiškė, kad jie yra „kažkaip susiję su politika“. Tiesą sakant, su politika gali būti susiję beveik viskas, tačiau į „konstitucinio teisinio pobūdžio santykių“ sąrašą buvo įtraukiama anaip tol ne viskas, bet buvo neaišku, kur brėžti ribą tarp konstitucinės teisės ir „kitų teisės šakų“, reguliuojančių ne „konstitucinio teisinio pobūdžio santykius“. Jei, kaip sakoma, teisė mėgsta aiškumą ir jos sąvokos turi būti apibrėžiamos kaip galima tiksliau, vengiant žodžių, kurių prasmė „išplaukusi“, pacituotasis konstitucinės teisės apibūdinimas (atkartojantis savo pirmtakės valstybinės teisės apibūdinimą) buvo labai tolimas nuo šio standarto. Jis ne tiek nušvietė, kiek painiojo, nes buvo tautologinis: juk apibūdinti konstitucinę teisę kaip teisę, kuri reguliuoja „konstitucinio teisinio pobūdžio santykius“, tolygu apibūdinti ekonomiką kaip tai, kas susiję su ekonomika, politiką – kaip tai, kas yra politiška, fiziką – kaip tai, kuo užsiima fizikai, mediciną – kaip tai, ką veikia medikai, o sportą – kaip tai, ką daro sportininkai, kai jie sportuoja. Skirtumas tarp to, kas patenka į konstitucinės teisės sritį, ir to, kas lieka už jos ribų, buvo ne racionaliai pagrindžiamas, o veikiau intuityviai suvokiamas⁹.

Šiandien kai kam gali atrodyti keista, kad tokia (atleiskite už kalambūrą) sunkiai suprantama samprata daugelį tenkino taip ilgai, – ne tik tol, kol Lietuva gyveno pagal nuolat koreguojamą Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (LPI), kurio pavadinime nebuvo žodžio „konstitucija“, bet kuris buvo laikinoji konstitucija, bet net kurį laiką vėliau. Kai šiandien kartais iš aukšto pareiškama, kad tam tikros konstitucionalizmo tiesos, pavyzdžiui, kad Konstitucijos nuostatų „negalima aiškinti pagal tai, kas nustatyta įstatymuose“, arba kad ji yra „ne vien tekstas“, yra „visuotinai pripažintos“ ar „savaime su-

9 Pusiau juokais galima daryti prielaidą, kad pašąmoningai buvo vadovaujamosi tuo metu Lietuvoje mažai kam girdėta teisėjo Potterio Stewarto formule *I know it when I see it*.

prantamos“, arba kad jas „žino ir pirmakursis“, pamirštama arba nekorektiškai nutylima, jog dar ne taip seniai jos buvo ne tiesos, o geriausiu atveju hipotezės, dar dažniau – erzijos, kad tai, kas šiandien yra aksiomos, buvo teoremos, kurias dar reikėjo įrodyti (taip pat ir kai kuriems iš tų, kuriems jos šiandien „savaiame suprantamos“). Vertinti to meto Lietuvos teisininkų, politinio istebliškumo ir visuomenės teisinį mentalitetą iš šios dienos perspektyvos, būti atgaline data kritiškam jo atžvilgiu – patogu ir lengva. Kur kas sunkiau suvokti, kad bet kurios sampratos paradigminiams pokyčiams įvykti (kad ir apie kurią socialinės, ir ne vien socialinės, tikrovės sritį kalbėtume) reikia laiko. O jei tai suvokiama, tenka pripažinti (ir pasidžiaugti), kad nuo „išskydusios“, tautologiškai apibrėžiamos konstitucinės teisės, kaip persirengusios valstybinės teisės, sampratos prietos, kuria vadovaujamasi dabar, Lietuvoje pereita neįtikėtinai greitai ir daugmaž sklandžiai. To perėjimo varomoji jėga buvo 1993 m. įsteigtas Konstitucinis Teismas, kurio jurisprudencijoje naujoji samprata ir buvo įtvirtinta bei išplėta į rišlią doktriną.

Negalima sakyti, kad devyniasdešimtinių pradžios teisės mokslo darbuose nebuvę jos daigų, fragmentinių užuomazgų, bet ankstesnė samprata juose aiškiai dominavo. Tad neturėtų būti keista, kad ir paties Konstitucinio Teismo ankstyvojoje jurisprudencijoje retkarčiais būdavo nukrypstama nuo tų maksimų, apie kurias šiandien kalbama kaip apie „savaiame suprantamas“ tiesas, įskaitant tai, kad Konstitucija yra „ne vien tekstas“, arba tai, kad jos nuostatų „negalima aiškinti pagal tai, kas nustatyta įstatymuose“.

Yra paplitusi nuomonė, kad naujoji konstitucinės teisės samprata, o kartu ir konstituciocentrinė teisės samprata, susiklostė ar bent pradėjo klostytis praėjus maždaug dešimtmečiui nuo Konstitucinio Teismo veiklos pradžios, kai jis pradėjo Konstituciją traktuoti ne vien kaip normų, bet kaip normų ir principų sistemą, suformulavo postulatą, jog Konstitucijos nuostatų (normų ir principų) „negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta [jos] viršenybė teisės sistemoje“ (2001 m. liepos 12 d. nutarimas), ir ėmė jį įvairiais aspektais plėtoti savo jurisprudencijoje (pavyzdžiui, 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Tuo laikotarpiu Teismas, be kita ko, išaiškino, kad (a) Konstitucijos negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, todėl negali būti ir nėra priešpriešos tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės, (b) visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieningą, darnią sistemą, o tarp joje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, todėl joje negali būti ir nėra vidinių prieštaravimų (tai suponuoja jų vienodą teisinę galią) ir nė vienos jos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos jos nuostatos turinys, ir (c) Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, taigi negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Be to, Konstitucinis Teismas pagrindė metodologiją, kurią taikydamas jis aiškina Konstituciją (2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2008 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 24 d. nutarimas), susistemino teisinės valstybės (teisės

viešpatavimo) doktriną (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas), išdėstė Konstitucijos vientisumo (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas) ir konstitucinės jurisprudencijos tęstinumo doktrinas (2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2008 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 24 d. nutarimas), išaiškino savo, kaip konstitucinį teisėtumą garantuojančios teisminės valdžios institucijos, statusą ir funkcijas (2006 m. birželio 6 d. nutarimas). Nuomonė, kad aptariamasis paradigminis virsmas įvyko būtent tuo metu, nėra visiškai be pagrindo, nes to laikotarpio Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tokio doktrininio dėstymo yra išties daug.

Tačiau ši nuomonė negali būti priimta be esminių išlygų. Naujoji samprata formavosi palaipsniui, „po plytelę“ klojant jai pamatą ir ant jo auginant naujosios sampratos elementus, kol tapo įmanoma (taip pat ir pačiam Konstituciniam Teismui) juos konceptualizuoti kaip kokybiškai naują visumą (Kūris, 2023b). Ta inkrementiškai užauginta naujoji visuma – tai nauja konstitucinės teisės paradigma, kuri iš esmės skiriasi nuo ankstesnės ir kuri tapo naujos visos teisės sistemos sampratos, būtent konstitucicentrinės sampratos, pagrindu. Naujosios konstitucinės teisės paradigmos bruožai yra šie: 1) konstitucinė teisė yra aukščiausioji teisė, kuri neturi atskiro (nuo kitų teisės sričių atribojamo) reguliavimo dalyko, taigi ji yra ne teisės šaka, – į partikuliarines šakas dalijama tik ordinarinė teisė; 2) konstitucinė teisė kaip teisinė tikrovė yra vientisa – joje negali būti ir nėra nei vidinių prieštaravimų, nei spragų, o jei Konstitucijos tekste jų yra (jų ten yra), jie šalintini aiškinant Konstitucijos nuostatas; 3) Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje oficialiai aiškinama Konstitucija ir formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, todėl jo aktų teisinė galia prilygsta Konstitucijos galiai ir gali būti įveikta tik padarant Konstitucijos pataisais; 4) konstitucinės teisės šaltiniai yra tik Konstitucija ir Konstitucinio Teismo aktai, o visi kiti valstybės ar savivaldos teisės aktai, kad ir kokius santykius jie reguliuoja, priklauso ordinarinei teisei ir nėra konstitucinės teisės šaltiniai, o tai, kas juose nustatyta, gali tapti konstitucingumo patikros dalyku; 5) konstitucinė teisė yra nuolat plėtojama oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje ir dėl to yra „gyvoji Konstitucija“, jurisprudencinė teisė, kuri atliepia laiko iššūkius nekintant Konstitucijos tekstui (Kūris, 2011). Ši paradigma, kuria daugiausia persiėmė ir kiti teismai (Kryževičius, 2012), iš esmės jau yra įsitvirtinusi ir Lietuvos teisės moksle (pavyzdžiui, Blinstrubis, 2017; Mesonis, 2010). Ji reikšminga visai ordinarinei teisei – vienodai visoms jos šakoms, nes būtent nuo jos atsispiriant reikia suprasti ir vertinti kiekvienos ordinarinės teisės šakos sąveiką su konstitucine teise. Tai pirmiausia pasakytina apie Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje plėtojamus konstitucinius principus – Konstitucijos viršenybės ir vientisumo, teisinės valstybės (teisės viešpatavimo), valdžių padalijimo, suvereniteto ir demokratijos, atsakingo valdymo, teisingumo, asmenų lygiateisiškumo, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo, proporcingumo, pilietinės visuomenės, valstybės socialinės orientacijos, lietuvių valstybinės kalbos ir kt., nes tokia

jurisprudencija, kad ir kokia būtų konkreti atitinkamų bylų problematika, yra skirta visai ordinarinės teisės sistemai, visoms jos šakoms. Kitas klausimas, ar ta jurisprudencija iš tikrųjų vadovaujamasi kuriant ir taikant teisę, bet Konstitucija įtvirtina mechanizmą, leidžiantį patikrinti ordinarinės teisės atitiktį Konstitucijai ir užtikrinti, kad tai, kas jai prieštarauja, būtų pašalinta iš teisės sistemos.

Konstituciocentrinė teisės samprata – konstitucinės justicijos rezultatas. Ji nebuvo išdėstyta kaip kažkoks naujas mokymas, „apreikštas“ netikėtai „praregėjusiam“ Konstituciniam Teismui, bet po kruopelę išsirutuliojo iš nagrinėjamų bylų, kuriose nebūtų buvę galima pateikti konstituciškai pagrįsto atsakymo į pareiškėjų keliamus klausimus, jei nebūtų suformuluota tam tikrų pamatinių nuostatų, pagrindžiančių ginčijamo ordinarinio reguliavimo santykio su konstituciniu reguliavimu tyrimo metodologiją. Tik vėliau šios sampratos fragmentai, išbarstyti po įvairius Teismo aktus, buvo susisteminti keliose „didžiosiose“ doktrinos, tokiose kaip jau minėtos teisinės valstybės (teisės viešpatavimo), konstitucinės jurisprudencijos tęstinumo arba Konstitucijos viršenybės ir vientisumo doktrinos. Doktrinos vertė tuo didesnė, kuo didesnis jos instrumentinis vaidmuo pagrindžiant nagrinėjamo konstitucinio ginčo sprendimą. Ir atvirksčiai, jei doktrininiai teiginiai formuluojami tik kaip *obiter dicta*, jos vertė gali būti (ir būna) abejotina, jei ne blogiau, nes jos suformavimas „greta“ nagrinėjamo konstitucinio ginčo signalizuoja apie tokį Konstitucinio Teismo aktyvizmą, kuris jį toлина nuo paskirties būti nešališku ginčo arbitru ir gali net skatinti manyti, kad Teismas galėjo turėti ir kitų, jo paskirties neatitinkančių, paskatų konstruoti tą nagrinėjamo ginčo atžvilgiu „šalutinę“ doktriną.

2. Ž E M Y N

Konstitucinio Teismo praktikoje negali nebūti rutininių konstitucinės justicijos bylų, kuriose nėra reikalo aiškinti to, kas dar neišaiškinta, nes tam, kad būtų išspręstas konstitucinis ginčas, pakanka vadovautis jau esama doktrina. Tokios bylos sulaukia (jei apskritai sulaukia) menko „akademiniio susidomėjimo“, ką jau kalbėti apie žiniasklaidos ir visuomenės dėmesį. Tačiau Konstitucinio Teismo jurisprudencijos lygį lemia ne šios bylos, o tos, kuriose priimamuose riboženkliniuose sprendimuose formuluojamos konstitucinės doktrininės novelos. Vis dėlto būtų nepateisinama tai, kas reikšminga oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, redukuoti vien į riboženkinius sprendimus, nes jie neatsiranda iš niekur, jie patys yra jurisprudencijos evoliucijos rezultatas, be to, juose suformuluotos doktrininės novelos yra ne tik pakartojamos, bet ir išplėtojamose vėlesniuose sprendimuose ir tampa didesnės visumos dalimi. Konstitucinis Teismas per tris veiklos dešimtmečius yra priėmęs daug reikšmingų sprendimų, kuriuose suformuluotos

ir vėliau išplėtotos doktrininės nuostatos lėmė įvairių ordinarinės teisės šakų, kartu ir visos ordinarinės teisės sistemos, raidą. Kaip minėta, visoms ordinarinės teisės šakoms yra reikšminga Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kurioje aiškinami konstituciniai principai, tačiau dauguma jo sprendimų atskirais klausimais nevienodai reikšmingi įvairioms ordinarinėms teisės šakoms. Jų reikšmė tam tikrai šakai priklauso nuo jų problematikos, t. y. nuo to, iš kokių santykių yra kilęs konstitucinis ginčas. Šiandien turbūt jau nėra nė vienos ordinarinės teisės šakos, kuriai nebūtų tiesiogiai skirta bent kelių Teismo sprendimų. Pirmasis baudžiamajai teisei tiesiogiai skirtas Konstitucinio Teismo nutarimas priimtas vienoje pirmųjų konstitucinės justicijos bylų 1993 m. gruodžio 13 d., paskutinytis (iki 2023 m. lapkričio, kai rašomas šis straipsnis) – 2023 m. spalio 12 dieną. Yra keli Konstitucinio Teismo sprendimų nevienodos reikšmės įvairioms ordinarinės teisės šakoms aspektai.

Pirma, skirtingose teisės šakose negali būti, neturi būti ir nėra vienodai vadovaujamosi visomis konstitucinėmis doktrininėmis nuostatomis, nes kai kurios iš jų orientuotos ne į visas, o tik į vieną arba kelias šakas. Tam tikrose bylose, kuriose spręsta dėl baudžiamosios teisės nuostatų konstitucingumo, suformuluotomis doktrininėmis nuostatomis galima tiesiogiai pasiremti tose bylose, kuriose sprendžiama dėl kitoms šakoms priskiriamų nuostatų atitikties Konstitucijai. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimu, priimtu byloje dėl turto konfiskavimo kaip kriminalinės bausmės, pasiremta vėlesnėje byloje dėl turto konfiskavimo sankcijos, nustatytos tuo metu galiojusiam Administracinių teisės pažeidimų kodekse (ATPK) (1997 m. balandžio 8 d. nutarimas). Bet vien tai, kad ordinarinė teisė skirstoma į šakas, suponuoja, jog toks artimas ryšys yra ne visada. Antai doktrininės nuostatos, apibūdinančios sutarčių laisvės principą, kurį Konstitucinis Teismas yra pakylėjęs į konstitucinio principo lygmenį (1996 m. balandžio 18 d. nutarimas), be abejo, yra aktualios civilinei ar darbo teisei, bet jų pritaikomumas viešojoje teisėje bus mažesnis ir dažniau netiesioginis. O kriminalinei bausmei skirtos doktrinos, aktualios baudžiamajai teisei *per se*, t. y. materialiajai baudžiamajai teisei ir (sąlygiškai) „baudžiamajai teisei plačiąja prasme“, apimančiai ir baudžiamojo proceso bei bausmių vykdymo teisę, taip pat nemaža apimtimi administracinių nusižengimų teisei, bus tik „periferiškai“ aktualios, pavyzdžiui, socialinės apsaugos teisei¹⁰. Vis dėlto „siena“ tarp baudžiamajai teisei tiesiogiai skirtų konstitucinės justicijos bylų ir bylų, kylančių iš kitoms teisės šakoms priskiriamų santykių, nėra nei aklina, nei neperkopiama. Pavyzdžiui, baudžiamajai teisei gali būti aktualios bylose dėl kitos rūšies (ne baudžiamosios) teisinės atsakomybės suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos ir jomis grindžiamos rezoliucijos. Kaip vieną pavyzdį (iš didesnio sąrašo) galima nurodyti Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarimą.

10 Bet yra išimčių. Žr. toliau apie Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimą.

Juo antikonstitucinėmis pripažintos Saugaus eismo automobilių keliais įstatymo nuostatos, įtvirtinusios „sankcijai prilygstantį“ draudimą ne mažiau kaip 10 metų vairuoti transporto priemonės, taikomą kartu su pagal kitus įstatymus (ATPK, jį pakeitusį Administracinių nusižengimų kodeksą ar BK) už tą patį teisės pažeidimą paskirta sankcija – teisės vairuoti transporto priemonės atėmimu. Konstitucinio Teismo vertinimu, šis draudimas pažeidė konstitucinį *non bis in idem* principą. Baudžiamajai teisei reikšmingas ir Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas, kuriuo prieštaraujančiomis Konstitucijai pripažinta net keliasdešimt teismo procesą reglamentuojančių įstatymų (Administracinių bylų teisenos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso (BPK) ir Civilinio proceso kodekso (CPK)) nuostatų, pagal kurias teismai galėjo sprendimus, nuosprendžius ir nutartis priimti ir paskelbti nesurašę jų motyvų, – juos surašyti jiems buvo leidžiama per tam tikrą laiką po paskelbimo. Tas riboženklinis nutarimas radikaliai pakeitė ligtolinę ydingą teismų praktiką.

Antra, Konstitucinis Teismas pats nesudaro savo darbotvarkės, ją jam suformuoja, taigi „primeta“, pareiškėjai. Todėl nėra nenormalu, kad tam tikru laikotarpiu Teismo jurisprudencija vienais klausimais būna išplėtotą, o kitais jos yra mažai ar net visai nėra. Šitaip vienos ordinarinės teisės šakos gauna daugiau konstitucinių orientyrų, kitos mažiau. Taip yra ir su baudžiamajai teisei aktualia Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kuri plėtojama netolygiai. Vienoje pirmųjų Konstitucinio Teismo bylų, kurioje nutarimas priimtas 1993 m. gruodžio 13 d., tirta, ar Konstituciją atitinka tuometinio Baudžiamojo kodekso (BK) nuostatos, įtvirtinusios papildomą turto konfiskavimo bausmę. Tame nutarime pirmą kartą postuluota, kad valstybės požiūris į nusikaltimus ir bausmes už juos yra grindžiamas, *inter alia*, Konstitucijos 28, 30 ir 31 straipsnių nuostatomis. Tai padaryta itin lakoniškai, bet, kadangi oficialioji konstitucinė doktrina yra formuojama byla po bylos, buvo galima tikėtis, kad šie pirminiai doktrinos elementai turės tęsinį. Tęsinys buvo, bet labai vėlai. Po šios bylos net penkerius metus nebuvo išnagrinėta nė vienos bylos, kurioje būtų ginčijamas baudžiamosios teisės nuostatų konstitucingumas. Pirmasis nutarimas po šios pertraukos priimtas tik 1998 m. liepos 9 dieną. O baigiantis 1998-iesiems riboženkliniu nutarimu Konstitucijai prieštaraujančia pripažinta tuometinio BK nuostata, įtvirtinanti mirties bausmę (1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Kita byla dėl baudžiamosios teisės nuostatų konstitucingumo buvo išnagrinėta praėjus dar porai metų (2001 m. sausio 11 d. nutarimas). Tiesa, tarp šių 1993 m. ir 2001 m. nutarimų įsiterpė vienas kitas, kuriuose (a) tirta baudžiamojo proceso teisės nuostatų atitiktis Konstitucijai (1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimai) arba (b) aiškinti tam tikri su baudžiamąja teise susiję klausimai, kaip antai baudžiamosios ir administracinės (1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas) arba baudžiamosios ir konstitucinės (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas) atsakomybės santykis. Kai kurių svarbių išaiškinimų teko laukti dar ilgai. Pavyzdžiui, nutarimas, iš kurio aiškėja, kokia

nusikalstamos veikos subjekto samprata pagal Konstituciją gali būti įtvirtinta baudžiamajame įstatyme, priimtas tik 2009 m. birželio 8 dieną. Kai kurių vis dar laukiama.

Trečia, ankstesnė konstitucinė jurisprudencija gali tapti neaktualia, jei padaroma Konstitucijos pataisa, pakeičianti ankstesnę konstitucinę reguliavimą, kuriuo ta jurisprudencija buvo grindžiama. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad jis turi įgaliojimus kiekvienu tokiu atveju konstatuoti, ar ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu jo suformuota doktrina jau negalima remtis (ir kokia apimtimi) (2004 m. gegužės 13 d. nutarimas). Šiuo požiūriu iš dalies „perspektyvi“ galėtų būti 2021 m. padaryta Konstitucijos 74 straipsnio pataisa, kuria sušvelninti pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo apkaltos proceso tvarka padariniai. Bet naujos doktrinos šiais klausimais dar nėra (iki 2023 m. lapkričio, kai rašomas šis straipsnis).

Ketvirta, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje neapsiribojama vien konstitucinių doktrininių nuostatų formulavimu, bet ir aiškinamos atitinkamoje byloje tiriamos ir su jomis susijusios ordinarinės teisės nuostatos, o jos visada priskiriamos tam tikrai teisės šakai. Tai nereiškia, kad Konstitucinis Teismas kuria ne tik konstitucinę, bet dar ir atitinkamos teisės šakos doktriną. Išties, būtų keista, jei Teismas imtų mokyti įstatymų leidėją, kaip, pavyzdžiui, baudžiamajame įstatyme turėtų būti klasifikuojami nusikaltimai arba kokia turėtų būti įtvirtinta kriminalinių bausmių sistema. Tačiau, aiškindamas tiriamas tam tikros teisės šakos nuostatas, Teismas, jei to reikalauja bylos logika, jas gretina su kitomis tos šakos nuostatomis ir konstatuoja to šakinio reguliavimo dėsningumus, nuoseklumą arba jo stoką. Šios Teismo išvados tampa instrumentais, padedančiais vertinti tiriamo ordinarinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai. Konstitucinio Teismo praktikoje pasitaiko, kad tiriamas reguliavimas, net jei pažodinis jo aiškinimas galbūt sugestijuoja nukrypimą nuo Konstitucijos, pripažįstamas ją atitinkančiu su sąlyga, kad jis bus suprantamas (ir teismų taikomas) taip, o ne kitaip (pavyzdžiui, 2000 m. sausio 7 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2017 m. kovo 15 d. nutarimai). Vidiniu Teismo *argot* tai vadinama „teisingu išaiškinimu“, net jei žodis „teisingas“ ne visada tinkamas (žr., pavyzdžiui, 2010 m. gegužės 13 d. nutarimą; Kūris, Pūraitė-Andrikienė, 2023). Iš baudžiamajai teisei *per se* tiesiogiai skirtų Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose pasinaudota „teisingo išaiškinimo galimybe“, paminėtinas 2003 m. birželio 10 d. nutarimas, kuriame antikonstitucine pripažinta BK Bendrosios dalies nuostata, suvaržiusi teismo teisę, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, individualizuoti asmeniui už nusikalstamą veiką skiriamą bausmę, o tai leido „teisingai išaiškinti“ ir nepripažinti prieštaraujančia Konstitucijai kitos toje byloje ginčytos BK nuostatos – jo Specialiosios dalies nuostatos, apibrėžiančios sankcijos už kontrabandą žemutinę ribą. Paminėtinas ir 2014 m. kovo 18 d. nutarimas, kuriame antikonstituciniu pripažintas ne visas pareiškėjų (teismų) ginčytas BK nustatytas teisinis reguliavimas, įtvirtinantis baudžiamąją atsakomybę už genocidą, kadangi tą reguliavimą įmanoma „išaiškinti teisingai“. Ir anaip tol ne paskutinėje vietoje paminėtinas 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. Toje byloje

pareiškėjas (kreipėsis į Konstitucinę Teismą su konstituciniu skundu) ginčijo tai, kad, jo aiškinimu, pagal BK 75 straipsnio 1 dalį teismas, net ir manydamas, kad asmeniui, padariusiam konkrečią nusikalstamą veiką, būtų teisinga paskirti laisvės atėmimo bausmę ir jos vykdymą atidėti, to padaryti negalėjo, todėl buvo apribota teismo galimybė teisingai išnagrinėti bylą ir individualizuoti bausmę. Konstitucinis Teismas tą straipsnį (kuriame yra daug daugiau nuostatų) tyrė tik pareiškėjo nurodyta apimtimi ir, *inter alia*, išaiškino, kad (a) pagal Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį ir konstitucinę teisinės valstybės principą įstatymų leidėjas ne privalo, bet turi teisę numatyti galimybę atidėti paskirtos bausmės vykdymą už tam tikras nusikalstamas veikas (be kita ko, už tokias, kurios pagal baudžiamąjį įstatymą yra pavojingiausios), (b) pagal ginčijamą reguliavimą teismas negali atidėti paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo asmeniui, nuteistam už labai sunkų nusikaltimą, tačiau (c) jis, atsižvelgęs į bylos aplinkybes ir esant BK 62 straipsnio 1, 2 dalyse nustatytoms sąlygoms arba tais atvejais, kai BK straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, pagal BK 62 straipsnio 3 dalį arba 54 straipsnio 3 dalį už labai sunkų nusikaltimą gali paskirti bausmę, mažesnę už BK Specialiosios dalies straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką numatytą mažiausią bausmę, arba paskirti švelnesnės rūšies bausmę, nei numatyta BK Specialiosios dalies straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką (taip pat ir ne laisvės atėmimo bausmę). Todėl Teismas nesutiko su pareiškėju, kad pagal ginčijamą reguliavimą teismui nėra sudaryta galimybė individualizuoti bausmę, skiriamą už labai sunkaus nusikaltimo padarymą; Teismo vertinimu, prielaidos, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, paskirti teisingą bausmę labai sunkų nusikaltimą padariusiam asmeniui, yra sudarytos, o ginčijamas reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai. Kaip ir 2003 m. birželio 10 d. nutarimo atveju, taip ir šioje byloje tirtu BK Specialiojoje dalyje nustatyto reguliavimo aprobavimas kaip atitinkančio Konstituciją grindžiamas sisteminiu BK nuostatų aiškinimu.

Visos konstitucinės justicijos bylos kyla iš konstitucinių ginčų dėl ordinarinės teisės nuostatų teisėtumo, o tos nuostatos, kaip minėta, priskiriamos kuriai nors ordinarinės teisės šakai. Iš per tris dešimtmečius išnagrinėtų bylų negalima išskirti tokios kuriai nors šakai priskiriamos jų grupės, kuri būtų labai daug didesnė už kitas. Bet kuriuo atveju, tokios santykinai didesnės grupės nesudaro bylos, kuriose tirtas baudžiamosios teisės nuostatų konstitucingumas. Šiai teisės šakai tiesiogiai skirtų bylų nebuvo gausu. Nuo 1993 m. iki 2023 m. lapkričio Konstitucinis Teismas BK nuostatų konstitucingumą yra tyręs tik dvylikoje bylų (1993 m. gruodžio 13 d., 1998 m. liepos 9 d., 1998 m. gruodžio 9 d., 2001 m. sausio 11 d., 2003 m. birželio 10 d., 2006 m. birželio 15 d., 2009 m. birželio 8 d., 2012 m. birželio 4 d., 2014 m. kovo 18 d., 2017 m. kovo 15 d., 2020 m. kovo 18 d., 2023 m. spalio 12 d. nutarimai). Tik trijose iš jų nustatytas prieštaravimas Konstitucijai (1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. birželio 10 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai), dvejose iš jų – ne visų ginčytų nuostatų (2003 m. birželio 10 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai).

Kas be ko, šiame kontekste negalima apeiti bylų, pagal savo „kilmę“ priskiriamų ne baudžiamajai teisei *per se*, bet kitoms „baudžiamosios teisės plačiąja prasme“ šakoms – baudžiamojo proceso teisei ir bausmių vykdymo teisei, taip pat valstybinei teisei¹¹, ypač jos pošakiams, apibrėžiantiems įvairių teisinių institucijų (teismų, prokuratūros ir kt.) sistemą, formavimą, kompetenciją, jurisdikciją ir veiklos principus. Šitaip baudžiamąją teisę orientuojančių konstitucinės justicijos bylų skaičius padidėja, bet vis tiek neprenoksta bylų, „kilusių“ iš kitų teisės šakų (ypač valstybinės teisės), skaičiaus. Taip pat (priminkime dar kartą) baudžiamajai teisei reikšminga yra konstitucinė jurisprudencija, kurioje plėtojami visą ordinarinės teisės sistemą orientuojantys principai: teisinės valstybės (teisės viešpatavimo), teisingumo, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo, asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo ir kt.

Konstitucinės teisės poveikiui baudžiamajai teisei Lietuvos teisės moksle skiriama vis daugiau dėmesio. Prieš du dešimtmečius paskelbto bene pirmojo šiai temai skirto straipsnio autoriai klausė, „ar konstitucinė dimensija tapo (tampa) teisinio mąstymo, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos baudžiamojoje teisėje pripažintu elementu, kreipiančiu šios teisės šakos raidą“. Į šį klausimą jie atsakė teigiamai: „konstitucinė teisė Lietuvos teisės moksle, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos srityje pamažu tampa baudžiamosios teisės būtinu elementu“, o „tam tikrą laiką vyravusi izoliacinė baudžiamosios teisės samprata [pastaruoju metu] keičiama baudžiamosios teisės, Konstitucijos viršenybe grindžiamos teisės sistemos sudedamosios dalies, samprata“ (Abramavičius, Jarašiūnas, 2004, p. 9, 25). Šios išvados suformuluotos esamuoju laiku ir apibūdina ne tai, kas tuo metu jau buvo *fait accompli*, o vyksmo kryptį, tendenciją. Ją įvairiu laiku patvirtino ir kiti tyrėjai (Baranskaitė, Prapiestis, 2011; Gruodytė, 2016). Praėjus dviem dešimtmečiams nuo to pirmojo straipsnio, galima konstatuoti tvirčiau: konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje jau yra dideliu mastu įvykęs faktas, o tiek, kiek jis dar nėra „įvykęs“, tendencija nėra pakitusi. Bet tai nereiškia, kad kada nors ateis toks laikas, kai baudžiamojoje teisėje (ir norminiame reguliavime, ir teismų praktikoje) visai nebus nukrypstama nuo Konstitucijos imperatyvų.

Minėtoji tendencija ir jos rezultatas įvardijami atitinkamai teisės, šiuo atveju baudžiamosios, konstitucionalizavimo ir konstitucionalizacijos sąvokomis (pavyzdžiui, Birmontienė *et al.*, 2002). Teisės konstitucionalizacija – ne vien Lietuvos, bet platesnė Vakarų teisės tradicijos šalių (ir ne vien jų) realija. Šios tendencijos konstatavimas (net ir pripažįstant nuviliančius atkryčius ne vienoje šalyje) atspindi optimistinę teisės sistemos raidos ir perspektyvų vertinimą. Teisės konstitucionalizavimas paprastai suprantamas

11 Valstybine teise čia vadinama ne tai, kas šitaip buvo vadinama iki konstitucinės teisės „sugrįžimo“, o ordinarinės teisės šaka (arba šakų grupė), kurios nuostatos reglamentuoja valstybės valdžios ir kitų institucijų sudarymą, kompetenciją ir veiklos procedūras, savivaldos santykius, taip pat pilietybės santykius, referendumų organizavimo tvarką ir t. t. Šis pavadinimas nėra prigijęs.

kaip procesas, kai konstitucija „vis labiau skverbiasi į visą teisinį gyvenimą“ – ir teisės doktrina, ir teisėkūra, ir teisės praktika, taigi kaip tokia ordinarinės teisės dinamika, kai ši vis labiau atitinka Konstituciją (Birmontienė *et al.*, 2002, p. 190–200). Teisės konstitucionalizacija suprantama kaip „aukščiausias teisės normų sistemos raidos etapas, kuriame kiekvienos teisės šakos, kiekvieno teisės instituto kiekviena teisės norma turi ne tik deklaratyviai atitikti aukštesnės juridinės galios teisės aktą – konstituciją, bet ir tos atitikties tikrinimas šio proceso metu tampa nuolatinio ir sisteminiu reiškiniu“ (Mesonis, 2011, p. 15). Taigi ji pirmiausia siejama su konstitucinės justicijos institucijų (Lietuvoje – Konstitucinio Teismo) atliekama teisės aktų teisėtumo kontrole, ją užtikrina konstitucingumo patikros neišvengiamumas ir nuolatinumas, nes, plėtojantis konstitucinei jurisprudencijai, konstitucingumo patikra tampa „ne atsitiktine ar išimtinė, o permanentine teisės normų sistemos funkcionavimo realija“ (Mesonis, 2011, p. 15). Kartais (remiantis konkrečių bylų pavyzdžiu) teigiama, kad konstitucinės justicijos institucija, formuluodama tam tikrus argumentus ir jais grįsdama rezoliuciją, įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tam tikrą „naują“ įstatyminių reguliavimą ir šitaip konstitucionalizuoja tam tikrą ordinarinės teisės šaką, o tai „atspindi tam tikrą teisinį aktyvizmą“, dėl kurio konstitucinė teisė (joje „įtvirtintos vertybės, principai“) „skverbiasi“ į atitinkamą teisės šaką (Šileikis, 2019). Taip pat pažymima, kad šis procesas nėra tolygus, ir dėmesys atkreipiamas į tai, jog teisės konstitucionalizavimo „mastą“ lemia „tikrinamų teisės aktų kiekybė“, nes nuo jos priklauso „teisės aktų konstitucingumo patikros tempas“, bet teisės sistemos konstitucionalizavimo „intensyvumą“ lemia ne pati konstitucinės justicijos institucija, o subjektai, turintys teisę kreiptis į ją dėl akto konstitucingumo. Tai, kaip intensyviai jie naudojami šia galimybe, ir *per extensionem* teisės konstitucionalizacijos apimtis „yra determinuota sociumo, tiksliau, teisinių santykių subjektų teisinės sąmonės suvokiant teisės [konstitucionalizacijos] poreikį ir vertę“ (Mesonis, 2011, p. 15–16).

Lietuvos baudžiamosios teisės konstitucionalizaciją liudija ir jau minėti Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais baudžiamojo įstatymo nuostatos pripažintos anti-konstitucinėmis, ir jo nutarimai, kuriais baudžiamojo įstatymo nuostatos aprobuotos kaip atitinkančios Konstituciją, nes pastaruosiuose (kaip toliau matysime, ne mažiau nei pirmuosiuose) atskleidžiamas konstitucinis požiūris į tai, kokią nuožiūros laisvę turi įstatymų leidėjas, kai jis baudžiamosios teisės priemonėmis įgyvendina valstybės baudžiamąją politiką ir šitaip siekia sudaryti prielaidas jai vykdyti vieną iš svarbiausių savo funkcijų – užtikrinti visuomenės saugumą. Dėl to, kad baudžiamosios teisės konstitucionalizacija yra bendresnio visos teisės konstitucionalizavimo dalis, konstitucinės dimensijos tapimui vienu iš baudžiamosios teisės „būtinų elementų“ reikšminga ir oficialioji konstitucinė doktrina, išdėstyta aktuose, priimtuose bylose dėl kitoms teisės šakoms priskiriamų aktų nuostatų, ir ja grindžiami precedentai. Čia (dar kartą) paminėtini oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje plėtojami visą teisės sistemą orientuojantys

konstituciniai principai. Tad su pirmiau pacituotomis įžvalgomis tenka iš esmės sutikti. Kartu būtina padaryti kelias svarbias išlygas.

Pirmoji išlyga yra tokia. Konstitucingumo patikros neišvengiamumas, kuris čia minimas kaip vienas iš jos neatskiriamų bruožų, turi savo formaliąją ir faktinę puses, kurių negalima suplakti į vieną. Formalus konstitucingumo patikros neišvengiamumas reiškia, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta galimybė ginčyti teisės aktų konstitucingumą ir ji nėra vien nominali, taigi visada yra tikimybė, kad tam tikrų ordinarinės teisės nuostatų konstitucingumas bus ginčijamas Konstituciniame Teisme ir eventualiai bus nustatytas jų prieštaravimas Konstitucijai. Tačiau atstumas nuo galimybės iki tikrovės gali būti šviesmečiai. Kokia tokio ginčijimo tikimybė vertinant nuo 0 iki 100 procentų? Subjektai, turintys teisę ginčyti teisės akto konstitucingumą, šia teise naudojami ne taip jau dažnai. Jie gali neginčyti teisės akto dėl to, kad jiems nekyla abejonų dėl ordinarinio reguliavimo atitikties Konstitucijai arba kuriam nors iš tų subjektų jų kyla tik praėjus daug metų nuo atitinkamo akto išleidimo, o per tą laiką tas aktas buvo daugybę kartų taikomas (šiuo atveju neturi reikšmės tai, ar Konstitucinis Teismas patvirtina ginčijamo reguliavimo atitiktį Konstitucijai, ar nustato neatitiktį). Bet į Konstitucinį Teismą gali būti nesikreipiama ir dėl to, kad tie subjektai, įskaitant teismus, neišdrįsta plaukti prieš srovę – viešai suabejoti dominuojančiu požiūriu į tam tikrus politiškai jautrius ar kitaip visuomenę įaudrinančius dalykus ir ginčyti ordinarinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai, nors, kaip įtikinamai parodo vėlesni įvykiai, konstitucinė patikra, jei ji būtų atlikta, būtų patvirtinusi tokią abejonę. Tai ypač matyti mirties bausmės pripažinimo antikonsitucine atveju: nė vienas teismas, nuo 1992 m. pabaigos iki 1996 m. (kai buvo įvestas jos moratoriumas) skyręs nuteistajam mirties bausmę (arba jos nepaskyręs, bet vis tiek teisės kaltinamąjį pagal tuometinio BK 105 straipsnį), nesikreipė į Konstitucinį Teismą dėl jos konstitucingumo. Konstitucinės justicijos bylą dėl šio dalyko inicijavo Seimo narių grupė – politinis subjektas.

Bet net jei prašymas koku nors politiškai jautriu klausimu pateikiamas Konstituciniam Teismui, šis gali jį pripažinti nepriimtiniu dėl formalių reikalavimų nesilaikymo ir atmesti – gražinti pareiškėjui, kad būtų pašalinti trūkumai, arba visai atsisakyti nagrinėti. Pirmiau išsakyta mintis, kad toks, o ne kitoks Konstitucinio Teismo pateiktas tam tikro konstitucinio reguliavimo išaiškinimas dar nereiškia, kad jis yra nepriekaištingas loginės argumentacijos požiūriu, *mutatis mutandis* tinka ir argumentavimui, kuriuo remiantis atsisakoma nagrinėti prašymą arba jis gražinamas pareiškėjui. Būtų sunku nepastebėti, kad pastaraisiais metais Konstitucinis Teismas vis labiau linksta taikyti (prisimenant pasaką apie Eglę žalčių karalienę) „geležinių klumpių standartą“: iš pareiškėjų reikalaujama prašymus pagrįsti kiek įmanoma (ir net kiek neįmanoma) detaliau, „atsižvelgti“ į kuo įvairiausias oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas, o jei kurios nors iš jų prašyme nepaminimos, prašymas gali būti pripažįstamas nepakankamai pagrįstu ir atmetamas kaip

„grindžiamas ne teisiniais motyvais“¹². „Geležinių klumpių“ tendencija ypač išryškėjo pastaraisiais metais. Dėl to iš teisės sistemos nebūna pašalinamas net toks ordinarinis reguliavimas, kuris akivaizdžiai, net ciniškai konfrontuoja su Konstitucija, nes Konstitucinis Teismas tiesiog nusprendžia jo netirti (pavyzdžiui, 2023 m. balandžio 26 d. sprendimas). Bet tokiais atvejais bent išlieka šiokia tokia (paprastai nedidelė) tikimybė, kad to reguliavimo atitiktis Konstitucijai kada nors bus dar kartą ginčijama to paties ar kito subjekto. Tiesa, kai prašymas grąžinamas pareiškėjui, sunešioti „geležines klumpes“ jam gali būti beveik neįveikiama užduotis, nes (a) išties sunku pataisyti Konstitucinio Teismo labai priekabiajį įvertintą prašymą taip, kad *a priori* būtų „atsižvelgta“ į visą jo doktriną, kurią jis gali palaikyti turinčia ryšio su pareiškėjo kreipimosi į jį motyvais; (b) jei tą prašymą pateikė Seimo narių grupė, pataisius prašymą tektų dar ir iš naujo surinkti pirminį prašymą pasirašiusių Seimo narių parašus, o tai gali būti sunku dėl daugelio priežasčių (pavyzdžiui, dėl to, kad pasikeičia Seimo sudėtis, arba, pasikeitus politinei konjunktūrai, kai kurie pirminį prašymą pasirašę Seimo nariai jau nesutinka pasirašyti pataisyto varianto arba ima kelti tam tikrus su nauju pasirašymu susijusius reikalavimus); arba (c) – kaip toje pasakoje, pareiškėjui, sunešiojusiam „geležines klumpes“, gali būti duota užduotis suverpti niekaip nesibaigiantį vilnų kuodelį ar be jokių indų iškepti pyragą. Vis dėlto naujo prašymo pateikimo tikimybė nėra lygi nuliui. Kur kas blogiau, kai Konstitucinis Teismas, taikydamas „geležinių klumpių“ standartą, atmets vieną prašymo dalį, o kitą priima nagrinėti, bet ją nagrinėjant byla baigiasi pripažinimu, kad pareiškėjo ginčijamas ordinarinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai, nors tuo aspektu, kuriuo jis buvo pagrįstai, tik, Konstitucinio Teismo manymu, nepakankamai argumentuotai ginčijamas atmestojame prašymo dalyje, nėra nebuvo tiriamas (pavyzdžiui, pirmininko 2022 m. lapkričio 22 d. potvarkis Nr. 2B-37, 2023 m. liepos 5 d. nutarimas). Taigi faktinė konstitucingumo patikros neišvengiamumo pusė nuteikia ne taip optimistiškai kaip formalioji. Tiesa, patikros neišvengiamumą šiek tiek padidina tokios konstitucinės justicijos bylos, kuriose Teismas *ex proprio motu* nustato, kad Konstitucijai prieštarauja ne pareiškėjo ginčijamas reguliavimas, bet su juo susijęs kitas ordinarinis reguliavimas, kartais labai senas ar net nebegaliojantis, dėl kurio į Teismą niekas nesikreipė ir neketino kreiptis, bet, neištyrus jo konstitucingumo, nebūtų galima atsakyti į pareiškėjo keltą klausimą (pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas). Tokių bylų nėra labai daug, bet jų padažnėjo pastaraisiais metais oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje suformulavus hiperaktyvistinę nuostatą, jog Konstitucinis Teismas, „nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos nuostatos, įtvirtintos tame pačiame teisės akte, kurio kitų nuostatų atitiktį Konstitucijai pareiškėjas ginčija, privalo tai konstatuoti“ (2020 m. kovo 9 d. nutarimas).

12 Grąžinant prašymą pareiškėjui net nereikia visos Konstitucinio Teismo sudėties – jis grąžinamas pirmininko potvarkiu jo iniciatyva arba teisėjo siūlymu.

Dabar apie antrąją išlygą. Kaip minėta, Konstitucinio Teismo darbotvarkę sudaro ne jis pats, o ją jam „primeta“ pareiškėjai. Tad konstitucingumo patikros nuolatinumą galima traktuoti kaip jos neatskiriamą bruožą tik turint galvoje tai, kad jos nuolatinumas, kaip ir neišvengiamumas, taip pat turi ir formaliąją, ir faktinę puses, kurių nedera tapatinti. Formalus konstitucingumo patikros nuolatinumas reiškia, kad Teismas veikia nuolat, taigi ir nuolat gali atlikti ginčijamų (o kartais, *ex proprio motu*, ir su jais susijusių) teisės aktų konstitucingumo kontrolę. Bet jis tikrai nuolat netikrina dar neįsigaliojusių aktų atitikties Konstitucijai, nes Lietuvos (kaip ir daugelio kitų šalių) pasirinktame konstitucinės kontrolės modelyje prevencinė konstitucingumo patikra nėra numatyta¹³ (o ten, kur ji numatyta, ji yra tik selektyvi, nes absoliuti prevencinė konstitucinė kontrolė įmanoma tik teoriškai, o praktikoje ji būtų skubota, paviršutiniška ir dėl to nepatikima). Be to, kaip parodyta, Konstituciniam Teismui dažnai tenka tirti konstitucingumą aktų, išleistų seniai ir jau daug kartų taikytų; jei konstitucingumo patikra atliekama po daugelio metų, vargu ar galima kalbėti apie jos nuolatinumą. Nuolatinumas kieno atžvilgiu? Jei matomos abi (ir formalioji, ir faktinė) konstitucingumo patikros nuolatinumo pusės, to nuolatinumo adresatas yra ne konkretūs ordinarinės teisės aktai, o visa jos sistema, į kurią (pasak jau cituoto autoriaus) „skverbiasi“ Konstitucijoje „įtvirtintos vertybės, principai“. O jie į ją „skverbiasi“ (pavadinkime taip) nereguliariai, nevienodai ne tik į įvairias teisės šakas, bet ir į atskirą kurią nors vieną šaką. Gera to iliustracija yra tai, kad dėl baudžiamojo įstatymo nuostatų konstitucinės justicijos bylų būta nedaug ir jos inicijuojamos nereguliariai. Baudžiamoji teisė yra plati, jos dalykas įvairialypis, todėl sunku tikėtis, kad kurioje nors byloje būtų suformuota didelė konstitucionalizacijos „dozė“, kuri paskatintų daryti esmines korekcijas visoje baudžiamosios teisės sistemoje. Hipotetiškai tai įmanoma, jei, pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas prieštaraujančia Konstitucijai pripažintų tokią BK Bendrosios dalies nuostatą, kuri determinuoja daugelio kitų jo nuostatų turinį ir sisteminius ryšius. Tačiau tokios bylos nėra buvę. Priešingai, ginčytos BK (ir ankstesniojo, ir naujojo) Bendrosios dalies nuostatos buvo pripažintos atitinkančiomis Konstituciją (2001 m. sausio 11 d., 2003 m. birželio 10 d., 2009 m. birželio 8 d., 2020 m. kovo 18 d. nutarimai).

Trečioji išlyga: nėra teisinga konstitucinės teisės „skverbimosi“ į kurią nors ordinarinės teisės šaką sieti su Konstitucinio Teismo aktyvizmu. Konstitucinių teismų aktyvizmo sąvoka nėra tokia plati, kad apimtų bet kokį postūmį per konstitucinę jurisprudenciją keisti ordinarinį reguliavimą, ir neapima kiekvieno atvejo, kai, remiantis konstituciniais argumentais, nusprendžiama dėl ordinarinės teisės nuostatų atitikties Konstitucijai. Jei taip būtų, Konstitucinio Teismo aktyvizmo apraška tektų laikyti daugumą jo nutarimų ir išvadų, ir jau tikrai – kiekvieną nutarimą, kuriuo ordinarinės teisės nuostata, ją

13 Išskyrus išimtį dėl tarptautinių sutarčių.

„išaiškinus teisingai“, pripažįstama atitinkančia Konstituciją, nes tokiu atveju atsiranda pretekstas aiškinti, esą Konstitucinis Teismas pakeitė ankstesnę atitinkamų Konstitucijos nuostatų prasmę, taip pat kiekvieną nutarimą, kuriuo ordinarinės teisės nuostata pripažįstama prieštaraujančia Konstitucijai, nes kiekvienas toks nutarimas „įpareigoja“ atitinkamą teisėkūros subjektą vietoj antikonstitucinio reguliavimo nustatyti „naują“, atitinkantį konstitucinėje teisėje „įtvirtintas vertybes, principus“, ar bent panaikinti antikonstitucinėmis pripažintas nuostatas. Tiesa, kitaip nei kai kuriose valstybėse, Lietuvoje Konstitucinis Teismas tokio įpareigojimo neformuluoja kaip tiesioginio nurodymo. Bet tai nereiškia, kad atitinkamas teisėkūros subjektas neturi pareigos nustatyti tokį „naują“ reguliavimą, – jis ją turi pagal Konstituciją. Tačiau Teismas kartais atideda savo nutarimo oficialų paskelbimą, taigi ir įsigaliojimą, kad teisėkūros subjektas, jau žinodamas nutarimo turinį, turėtų laiko padaryti būtinus pakeitimus, o tai galima laikyti švelnesne „įpareigojimo“ forma. Aktyvistinis (griežtąja šio žodžio prasme) ordinarinės teisės šakos konstitucionalizavimas reikštų, kad Konstitucinis Teismas, jei būtų panorėjęs, būtų galėjęs išspręsti bylą ir neprimesdamas tai šakai tam tikrų Konstitucijoje „įtvirtintų vertybių, principų“, nenurodydamas, kaip turi būti keičiamas joje nustatytas reguliavimas, bet dėl kažkokių priežasčių ne tik nusprendė nepraleisti progos pamokyti įstatymų leidėją ar kitą teisėkūros subjektą, bet ir padarė tai suformuluodamas doktrines novelas, reiškiančias, kad Konstitucijoje yra „įtvirtintos vertybės, principai“, į kurias įstatymų leidėjas negali neatsižvelgti, nors tuo metu, kai buvo nustatytas Konstitucinio Teismo tirtas ordinarinis reguliavimas, atitinkamos doktrinos dar nebuvo. Šitaip suprantamas konstitucinių (ir ne vien konstitucinių) teismų aktyvizmas tikrai yra problema ne vienoje šalyje, – ne tiek dėl to, kad tokiais atvejais jie ne tik papildo „negatyvios įstatymų leidybos“ funkciją „pozityviosios teisėkūros funkcija“, kuri yra neišvengiama tiek, kiek konstitucinių teismų konstruojama doktrina orientuoja ordinarinę teisėkūrą, bet dėl to, kad jie neturi demokratinio legitimumo vykdyti šią papildomą funkciją daugiau nei būtina, o jei tai daro, peržengia plonytę liniją tarp valstybės valdžių. Iš to nereiškia daryti dramos, nes tam tikras konstitucinių teismų aktyvizmas yra neišvengiamas, be kita ko, ir dėl to, kad „gyvoji konstitucija“ yra jurisprudencinė teisė, kuri pasitinka laiko iššūkius ir prie jų prisitaiko nekintant Konstitucijos tekstui. Tačiau, ypač turint galvoje neigiamas formulotės „teismo aktyvizmas“ konotacijas, verta pagalvoti, ar tai, kas čia vadinama neišvengiamu konstitucinių teismų aktyvizmu, tokiam kontekste apskritai vadintina aktyvizmu. Gal verčiau palikti šios sąvokos aprėptį tik tokį aktyvizmą, kurio negalima pateisinti dėstomos doktrinos ryšiu su sprendžiamu konstituciniu ginču, juolab kad būtent tokio aktyvizmo brandūs konstituciniai teismai vengia ir jiems paprastai pavyksta jo išvengti. Neginčytina, kad griežtos ribos tarp neišvengiamo konstitucinių teismų aktyvizmo ir jų nepateisinamo (kartais nežaboto) aktyvizmo ne visada lengva nubrėžti, bet ją (nesvarbu, racionaliai ar intuityviai) jaučia kitos valstybės valdžios šakos (taip pat

teisinė bendruomenė ir dalis visuomenės), tad į ją neturi numoti ranka ir konstituciniai teismai. Kadangi konstitucinių teismų veikloje tam tikras aktyvizmas neišvengiamas, nereikia tikėtis, kad ši riba niekada nebus peržengta. Jei kas nors tvirtintų, kad Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ši riba niekada nebuvo peržengta, tai būtų netiesa. Bet reikia skirti tokį peržengimą, kuris tiesiog „išrinka“ Konstitucinį Teismą, jam šiaip jau neturint ketinimų brautis į kitų valdžių atsakomybės sritį, ir tikslingą, kryptingą aktyvizmą, kaip sąmoningą savęs suvaržymo nuostatos atmetimą ir sąmoningą teisminės veiklos strategiją¹⁴, nes jis, vaizduojamas kaip Konstitucinio Teismo drąsos manifestacija ir jo „tikrosios“ misijos vykdymo priemonė, kyla iš išdidaus, bet ydingo įsivaizdavimo, kad jei Konstitucinis Teismas teisinėje valstybėje negali būti kontroliuojamas nei politinių valdžių, nei visuomenės, tai jis yra visagalis. Vis dėlto reikia pripažinti, kad konstitucinės justicijos bylose dėl baudžiamojo įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai tokių hiperaktyvistinių paroksizmų nėra pasitaikę ar bent jau šio straipsnio autorius nėra jų pastebėjęs.

Dar viena išlyga, jau ketvirtoji, yra tokia. Ordinarinės teisės konstitucionalizacija vyksta ne vien dėl Konstitucinio Teismo atliekamos konstitucinės kontrolės. Ją skatina ir tarptautinių teismų sprendimai. Iš jų Lietuvai aktualiausia yra Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) jurisprudencija. Ordinarinės teisės nuostatos būna pakeičiamos ir vykdant šių teismų sprendimus, nors atitinkamu klausimu nėra jokios oficialiosios konstitucinės doktrinos arba jos yra tik užuomazgos, iš kurių ne taip lengva numatyti, kokia ji būtų, jei būtų plėtojama (o ji nėra plėtojama, nes subjektai, galintys inicijuoti bylas, kuriose ji būtų plėtojama, nėra jų inicijavę). Kaip pavyzdį galima paminėti BK pataisas, padarytas Lietuvai įgyvendinant EŽTT sprendimą byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* (Nr. 22662/13 ir dar 7 peticijos, 2017 m. gegužės 23 d.). Tuo sprendimu Lietuvos baudžiamojoje teisėje buvo įtvirtinta „teisė į viltį“ – taip yra vadinama nuteistojo iki gyvos galvos teisė praėjus įstatyme nustatytam laikui ir esant kitoms penologija pagrįstoms sąlygoms prašyti, kad jam paskirta laisvės atėmimo bausmė būtų pakeista terminuota laisvės atėmimo bausme. Ši teisė EŽTT jurisprudencijoje įtvirtinta sprendime, 2013 m. priimtame byloje *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 66069/09, Nr. 130/10 ir Nr. 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.), ir vėliau ne kartą patvirtinta bylose prieš kitas valstybes, bet Lietuvos įstatymų leidėjas kažkodėl nesiėmė jokių žingsnių pataisyti nacionalinį reguliavimą taip, kad jis atitiktų EŽTT jurisprudenciją, taigi ir joje oficialiai aiškinamą Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (EŽTK, Konvencija; Kūris, 2018). Jų neišvengiamai teko imtis po to, kai 2017 m. EŽTT *Matiošaičio ir kitų* byloje priėmė Lietuvą tiesiogiai – jau ne *erga omnes*, bet *inter partes* – įpareigojantį sprendimą. Tik po to įstatymų leidėjas pataisė baudžiamąjį įstatymą, o EŽTT kitoje byloje pripažino,

14 Angl. *judicial policy*. Gal kas nors pasiūlys tinkamesnę lietuvišką sąvoką.

kad Lietuvos nacionalinis teisinis reguliavimas, įtvirtinantis „teisę į viltį“, jau yra suderintas su EŽTK (*Dardanskis ir kiti prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas), Nr. 74452/13 ir dar 15 peticijų, 2019 m. birželio 18 d.). Gali atrodyti, kad šis baudžiamojo įstatymo pataisymas neturi ryšio su baudžiamosios teisės konstitucionalizacija, nes jį taisyti paskatino EŽTT sprendimas, o Konstitucinis Teismas tame procese nedalyvavo. Yra ne taip. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad EŽTT ir ESTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai), ir ne kartą yra ja rėmęsis, beje, ir su baudžiamąja teise (ir *per se*, ir „placiaja prasme“) susijusiose bylose (pavyzdžiui, 2013 m. lapkričio 15 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai). Tikėtina, kad jei byla, kurioje būtų ginčijama tai, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje nėra įtvirtinta „teisė į viltį“, būtų pasiekusi Konstitucinį Teismą, jis būtų išaiškinęs atitinkamas Konstitucijos nuostatas Konvencijos teisės dvasia, galbūt nustatęs legislatyvinę omisiją. To neįvyko, nes (a) į Teismą dėl tų nuostatų konstitucingumo nesikreipė nė vienas bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėjęs baudžiamąsias bylas, kuriuose buvo sprendžiami su laisvės atėmimu iki gyvos galvos susiję klausimai, (b) į jį nesikreipė ir nė vienas administracinis teismas, kuriuose kai kurie nuteistieji ginčijo tai, kad Respublikos Prezidentas netenkino jų malonės prašymų, taip pat dėl to, kad (c) nuteistieji negalėjo patys ginčyti, jų manymu, „teisę į viltį“ pažeidžiančio ordinarinio reguliavimo, nes Konstitucijos pataisas, kuriomis įvestas konstitucinis skundas, Seimas priėmė ir jos įsigaliojo tik 2019 metais. Tačiau nuo šio instituto įvedimo Konstitucinis Teismas gauna nemažai konstitucinių skundų, kuriuose įvairiais aspektais ginčijamas jau naujasis reguliavimas. Kol kas visi jie atmesti kaip nepriimtini: juos atsisakyta nagrinėti arba jie grąžinti pareiškėjams (2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT20-A-S20/2020, 2020 m. vasario 12 d. sprendimas Nr. KT29-A-S27/2020, 2020 m. birželio 5 d. sprendimas Nr. KT102-A-S96/2020, 2020 m. liepos 2 d. sprendimas Nr. KT115-A-S107/2020, 2020 m. lapkričio 12 d. sprendimas Nr. KT191-A-S176/2020, 2021 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT61-A-S56/2021, 2022 m. birželio 1 d. sprendimas Nr. KT71-A-S65/2022, 2022 m. lapkričio 23 d. sprendimas Nr. KT140-A-S127/2022; taip pat žr. 2022 m. kovo 9 d. sprendimą Nr. KT33-A-S32/2022), bet nėra neįmanoma, kad, jei kuris nors būtų tiriamas, „teisės į viltį“ doktrina (ar koks nors jos analogas) galėtų tapti ir konstitucinės jurisprudencijos savastimi. Jei taip įvyktų, būtų galima sakyti, kad įstatymų leidėjas, pataisdamas įstatyminių reguliavimų pagal EŽTT jurisprudenciją, ordinarinę teisę konstitucionalizavo anksčiau, nei to ėmėsi Konstitucinis Teismas.

Konstituciniam Teismui yra tekę nagrinėti konstitucinės justicijos bylas, kuriuose EŽTT arba ESTT sprendimai pasitarnavo kaip orientyras aiškinant nacionalinę teisę, taip pat ir Konstituciją, pavyzdžiui, bylose, kuriuose priimti 2019 m. sausio 11 d. ir 2021 m. kovo 19 d. nutarimai. Pirmasis iš šių nutarimų priimtas byloje dėl vienos lyties asmenų, sudariusių santuoką užsienio valstybėje, šeimos susijungimo. Konstitucinis

Teismas, „teisingai išaiškinęs“ ginčijamą reguliavimą, jį pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai, o kartu išplėtojo konstitucinę šeimos doktriną, be kita ko, išaiškindamas, kad šeima yra „neutrali lyties požiūriu“. Šis išaiškinimas daugiausia atkartojo tai, ką šiek tiek anksčiau *Coman ir kity* byloje (ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimas C-673/16, ECLI:EU:C:2018:385) konstatavo ESTT. Antrajame iš paminėtų nutarimų Konstitucinis Teismas pasirėmė EŽTT sprendimu byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* (Nr. 73579/17 ir Nr. 14620/18, 2020 m. vasario 18 d.), tiesa, žengdamas toliau, nei įpareigojo tas nutarimas. *Černiaus ir Rinkevičiaus* byloje buvo sprendžiama dėl išlaidų advokatui neatlyginimo atitikties EŽTK 6 straipsnio 1 daliai pagal jos civilinę atsaką ir buvo nustatytas jos pažeidimas. O Konstitucinis Teismas nediferencijavo bylą, kuriose pareiškėjas patyrė bylinėjimosi išlaidų, į tas, kurios priskiriamos EŽTK 6 straipsnio 1 dalies civilinei atsakai, ir į tas, kurios priskiriamos jos baudžiamajai atsakai, ir išaiškino, kad išlaidos turi būti atlygintos visais atvejais, kai jos patirtos dėl neteisėtų valstybės pareigūnų veiksmų, pripažino ginčytas ATPK bei – *ex proprio motu* – BPK nuostatas antikonstitucinėmis. Tai, kad jis tuo nutarimu nustatė aukštesnį tos teisės gynimo standartą nei EŽTT, nenusipelno kritikos, nes, viena vertus, EŽTT pripažįsta valstybių teisę nustatyti aukštesnius žmogaus teisių gynimo standartus nei tie, kuriuos nustato Konvencija, kita vertus, pats Konstitucinis Teismas vadovaujasi nuostata (kurią įvairiomis progomis deklaruoja), kad Lietuvos nacionalinėje teisėje nustatyti standartai negali būti žemesni nei nustatyti Konvencijos teisėje, bet gali būti aukštesni už juos. Po Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimo Seimas pataisė ANK ir BPK, kad jie atitiktų Konstituciją, o *per extensionem* ir Konvenciją (mažesne apimtimi), bet po 2019 m. sausio 11 d. nutarimo (kuriame suformuluotai šeimos kaip „neutralios lyties požiūriu“ sąjungos sampratai paremti yra ir daug EŽTT jurisprudencijos) jokie įstatymai nebuvo taisomi; priešingai, jų taisyso iniciatyvos išvirto į visuomenę skaldžiusią didžiulę priešpriešą, o dalis Seimo narių visomis išgalėmis priešinosi mėginimams įstatymuose įtvirtinti vienalyčių sąjungų partnerystės (civilinės sąjungos) institutą. Abi šios bylos buvo ne dėl baudžiamojo įstatymo *per se* nuostatų konstitucingumo, tačiau nėra taip, kad jos visai neturėtų ryšio su baudžiamąja materialiąja teise. Antroji iš šių bylų (dėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimo) pratęsia ankstesnę Konstitucinio Teismo jurisprudenciją dėl žalos, padarytos neteisėtais valstybės pareigūnų veiksmais, atlyginimo, kurioje tam tikros principinės nuostatos buvo dar prieš daug metų suformuluotos bylose, kuriose tirta, ar Konstitucijai neprieštaravo Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo nuostatos, kurių taikymo teisėtumo klausimų kilo civilinėse bylose, bet tų civilinių bylų nebūtų buvę, jei nebūtų buvę neteisėto baudžiamojo persekiojimo (2000 m. birželio 30 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). O pirmojoje iš čia minimų bylų (dėl vienos lyties asmenų šeimos) slypi nemažas būsimo baudžiamajai teisei (ir *per se*, ir „plačiąja prasme“) tiesiogiai aktualios doktri-

nos potencialas, kurį Konstitucinis Teismas galėtų, veikiausiai – ir turėtų panaudoti, jei jam tektų tirti bylą dėl kurio nors BK straipsnio, kuriame minima šeima arba šeimos nariai, konstitucingumo (tokių paminėjimų yra keliolika). Na, kai tokia galimybė buvo, Konstitucinis Teismas ja nepasinaudojo (2012 m. birželio 4 d. nutarimas, priimtas byloje dėl baudžiamosios atsakomybės už artimojo giminaičio ar šeimos nario nužudymą arba sunkų sveikatos sutrikdymą).

Pagaliau, penktoji išlyga (yra ir dar viena, bet apie ją – kitame skyriuje). Anaipol nėra taip, kad Konstitucijoje „įtvirtintos vertybės, principai“ į ordinarinę teisę „skverbiasi“ tik tada, kai tam postūmį duoda teismai, tarptautiniai ar nacionaliniai, įskaitant Konstitucinį Teismą. Įstatymų leidėjas ir pats imasi iniciatyvos įtvirtinti ordinarinėje teisėje konstitucinę dimensiją. Tai buvo ypač matyti per pirmuosius keletą metų po Konstitucijos įsigaliojimo, kai reikėjo sukurti Konstitucijoje įtvirtintą valstybės institucijų sistemą, įskaitant keturių grandžių teismų sistemą vietoj buvusios dviejų grandžių. Naujieji kodeksai, įskaitant BK, priimti įgyvendinant Europos Sąjungos (ES) teisės aktus, o taisomi reaguojant ir į juos, ir į EŽTT bei ESTT sprendimus, kurie (kol kas) neturi „doktrininio analogo“ Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, bet, žinant Konstitucinio Teismo principinę draugiškumo Konvencijai ir ES teisei nuostatą, jų būtų galima tikėtis, jei jam tektų nagrinėti bylą, kurioje tektų išdėstyti atitinkamą doktriną. Neginčytina, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais ordinarinis teisinis reguliavimas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, yra svarbi paskata įstatymų leidėjui (ir kitiems teisėkūros subjektams) leisti Konstitucijoje „įtvirtintoms vertybėms, principams“ „skverbti“ į ordinarinę teisę, toks „skverbimasis“ vyksta ne vien įgyvendinant konkrečius nutarimus, bet ir dėl to, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir joje plėtojama oficialioji konstitucinė doktrina keičia politinio įsteblimento (taip pat ir teisininkų bendruomenės, ir viso socio) mentalitetą. Pavyzdžiui, konstitucinis teisinės valstybės (teisės viešpatavimo) principas, pirmą kartą trumpai apibūdintas Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarime, netrukus buvo pradėtas minėti Vyriausybės ir Respublikos Prezidento aktuose. Tiesa, bet kurios ordinarinės teisės šakos konstitucionalizacija bent išoriškai būtų dar labiau pastebima, jei įstatymų leidėjas po kiekvieno Konstitucinio Teismo nutarimo, kuriuo pripažįstama, jog tam tikras įstatymo straipsnis (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai tik tam tikra apimtimi arba jai prieštarauja jame esanti legislatyvinė omisija, padarytų intervenciją į to straipsnio tekstą. Deja, tai padaroma ne visada, todėl Lietuvos įstatymuose voliojasi nemažai „teisinių negyvėlių“ ar bent „luošiu“ – straipsnių (jų dalių), kurie ta apimtimi, kuria jų nuostatos pripažintotos antikonstitucinėmis, nėra taikomi, bet nebuvo pataisyti. Toks yra BK 3 straipsnis, kurį Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarimu pripažino tam tikra apimtimi prieštaraujančiu Konstitucijai ir kurio Teisės aktų registre skelbiamą tekstą palydi ši pastaba: „Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3 straipsnio 3 dalis <...> tiek, kiek joje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas pagal Bau-

džiamą kodekso 99 straipsnį už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atlikus tol, kol Baudžiamajame kodekse nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui. “Net jei tai nėra nesuprantama pačiam įstatymų leidėjui ar ši straipsnį turintiems taikyti teismams, toks šio BK straipsnio (kaip ir kitų nepataisytų įstatymų straipsnių) teksto palikimas nepataisyto yra nepatogus eiliniam „teisės vartotojui“ ir nerodo valdžios pagarbos visuomenei, kuriai skirta jos valstybės teisė.

Tai, kad Konstitucijoje „įtvirtintos vertybės, principai“ į ordinarinę teisę „skverbiasi“ ne vien dėl Konstitucinio Teismo postūmio, dar labiau nei įstatymų leidėjui tinka teismų praktikai. Joje rėmimasis, *inter alia*, EŽTT jurisprudencija (ypač jei tuo klausimu nėra oficialios konstitucinės doktrinos) yra tapęs įprastu dalyku, kasdienybe. Manytina, kad jei Konstituciniam Teismui tektų tirti tose bylose taikomo ordinarinio reguliavimo konstitucingumą, jis atsižvelgtų į atitinkamą EŽTT jurisprudenciją. Tie, kam nepriimtinas išaugęs Konstitucinio Teismo vaidmuo, ne be *Schadenfreude* galėtų pastebėti, kad šis Konvencijos teisės, kaip Lietuvos teisės aiškinimo šaltinio, reikšmės pripažinimas įvyko ne dėl Konstitucinio Teismo postūmio, o priešingai jo ankstyvajai doktrinai, kurioje buvo sumenkintas Konvencijos teisės poveikis Lietuvos baudžiamajai teisei. Tai padaryta Konstitucinio Teismo išvadoje, priimtoje vienintelėje byloje, kurioje Konstitucinio Teismo buvo paprašyta pateikti išvadą dėl tarptautinės sutarties, būtent ar Konstitucijai neprieštarauja kai kurios EŽTK ir jos Ketvirtojo protokolo nuostatos (nenustačius prieštaravimo, Respublikos Prezidentas pateikė Konvenciją Seimui ratifikuoti ir šis ją ratifikavo). Išvadoje konstatuota, kad su baudžiamąja teise susijusios Konvencijos nuostatos, kitaip nei susijusios su civiline teise, Lietuvoje nėra taikomos tiesiogiai: „Civilinėje teise yra nustatytas tiesioginis tarptautinių sutarčių taikymas kaip jų ir Lietuvos Respublikos įstatymų normų konkurencijos sprendimo būdas: jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės <...>. Baudžiamajoje teise yra minėtas normų konkurencijos sprendimo būdas netaikomas. Šiais atvejais tiesiogiai taikomi Lietuvos Respublikos baudžiamieji ir baudžiamąjo proceso įstatymai, o tarptautinės sutartys taikomos tik specialiais šių įstatymų nustatytais atvejais <...>. <...> Konvencijoje įtvirtintos žmogaus teisės negali būti realizuotos tiesiogiai netaikant vidaus teisės aktų. Kitaip tariant, pripažinus tik tiesioginį Konvencijos taikymą, minimos teisės negali būti garantuotos, nes pačioje Konvencijoje nėra nustatyta nei šių teisių realizavimo būdų jų ratifikavusiose valstybėse, nei pažeidėjų teisinės atsakomybės, nei reikiamų procedūrų ir valstybių teisinių institucijų specialios jurisdikcijos. <...> Tokios priemonės valstybės teisinėje sistemoje nustatomos šios valstybės įstatymais. Konvencija nustato šias priemones tik tiems atvejams, kada ginčas dėl joje įtvirtintų žmogaus teisių gynimo tampa tarptautinės jurisdikcijos objektu.“ Šios

nuostatos suformuluotos remiantis reguliavimu, nustatytu tuometiniuose Civiliniame kodekse (CK), CPK, BK ir BPK. Vargu ar Konstitucinis Teismas būtų pakartojęs šį aiškinimą jau po kelerių metų, ypač atsižvelgiant į tai, kad (a) jis pats yra konstatavęs Konvencijos, kaip Lietuvos teisės aiškinimo šaltinio, reikšmę, (b) nuo tada, kai Konvencija įsigaliojo Lietuvai, suformuota gausi EŽTT sprendimų vykdymo praktika, apimanti ir individualias, ir bendrąsias priemones, ir (c) BPK jau seniai įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismų išnagrinėtos baudžiamosios bylos gali būti atnaujintos, kai, *inter alia*, EŽTT pripažįsta, jog sprendimas nuteisti asmenį yra priimtas pažeidžiant EŽTK ar jos papildomus protokolus, jei pažeidimai pagal pobūdį ir sunkumą kelia pagrįstų abejonių dėl asmens nuteisimo ir besitęsiantys pažeidimai gali būti ištaisyti tik atnaujinus nuteistojo bylą (456 straipsnio 1 punktą), o toks atnaujinimas yra ne vien šios BPK nuostatos, bet ir atitinkamo EŽTT sprendimo tiesioginis taikymas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės – taip pat ir baudžiamosios – konstitucionalizavimas yra sudėtingas, daugialypis, kartais prieštaringas procesas. Jame Konstitucinio Teismo vaidmuo, nors jo negalima suabsoliutinti, yra itin svarbus, net išskirtinis. Tai procesas, kurio kryptis yra „žemyn“ – nuo aukščiausiosios teisės prie ordinarinės. Jo rezultatas yra ne ordinarinės teisės tapimas konstitucine, bet vis didesnis konstitucinės dimensijos į(si)tvirtinimas ordinarinėje teisėje. Tačiau idealai nepasiekiami pagal apibrėžimą, todėl baudžiamoji teisė (kaip ir kitos ordinarinės teisės šakos) niekada nebus šimtu procentų „konstitucionalizuota“. Galų gale tai prieštarautų jos, kaip labai specifinės teisės šakos, autonomijai. Savo ruožtu, konstitucinė teisė yra daug mažiau apibrėžta negu bet kuri ordinarinės teisės šaka, o jos tekstas yra pilnas formuluočių ir terminų, kurie nėra vienareikšmiški (o kai kurie yra, Walterio Bryce'o Gallie'o žodžiais tariant, esmingai ginčijamos sąvokos). Tarsi to nebūtų gana, Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste yra nesuderintų formuluočių, nevienodai ar nenuosekliai vartojamų terminų. Todėl Konstitucijos nereikia idealizuoti. Tačiau netobulas tekstas savaime nereiškia, kad ydinga yra ir juo išreiškiamą teisę, kurią aiškina Konstitucinis Teismas (kitas klausimas, ar jis tai daro nepriekaištingai). Be to, Konstitucijos nuostatos kur kas sunkiau keičiamos nei įstatymų, todėl, nors Konstitucija pozicionuojama kaip „tiesiogiai taikomas aktas“, kuriuo tiesiogiai remdamasis kiekvienas gali ginti savo teises (6 straipsnis), tam, kad ji būtų veiksmingas elgesio reguliatorius, jai reikia „partnerio“, gebančio gerokai operatyviau reaguoti į kintančią aplinką. Tas „partneris“ – ordinarinė teisė, kurios nuostatos turi sukonkretinti ir detalizuoti konstitucinį reguliavimą, o kad ji gebėtų operatyviai ir adekvačiai reaguoti į pokyčius, jos kūrėjas turi turėti pakankamą nuožiūros laisvę. Kas be ko, ordinarinėje teisėje konstitucinis reguliavimas ne vien sukonkretinamas ir detalizuojamas, bet kartais ir iškreipiamas. Kaip tik dėl to reikalinga konstitucinė kontrolė. Kita vertus, konstitucinė teisė yra „gyvoji“, jurisprudencinė teisė, kuri reaguoja į aplinkos iššūkius ir yra nuolat plėtojama, sprendžiant konstitucinius ginčus. Todėl visada bus kokių nors įtampų tarp ordinarinės, taip pat ir baudžiamosios,

teisės ir konstitucinės teisės, visada bus ir konstitucinės justicijos bylų dėl baudžiamojo įstatymo nuostatų, taip pat baudžiamajai teisei aktualių bylų dėl kitų teisės šakų nuostatų konstitucingumo, taigi visada bus ir bylų, kuriose priimtuose aktuose suformuluotas oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas dar teks „įskiepyti“ į baudžiamąją teisę, kitaip tariant, pastarąją konstitucionalizuoti. Bet jei įsibėgėjusi baudžiamosios teisės (ir apskritai ordinarinės teisės) konstitucionalizacijos tendencija nesilpnės, šių įtampų kils ne tarp „priešininkų“, o tarp „partnerių“, vadinasi, jos nebus neišsprendžiamos.

Atrodytų, kad tuo ir būtų galima baigti baudžiamosios teisės konstitucionalizacijos fenomeno (ir viso jos konstitucionalizavimo proceso) apibūdinimą. Tačiau liko neaptartas svarbus jo aspektas. Baudžiamosios teisės konstitucionalizacija, suprantama kaip toks konstitucinės teisės poveikis baudžiamajai teisei, kai baudžiamojoje teisėje vis labiau įsitvirtina konstitucinė dimensija, yra tik vienas iš konstitucinės teisės ir ordinarinės teisės sąveikos aspektų. Jų sąveikoje yra ne tik kryptis „žemyn“, bet ir kryptis „aukštyn“, nes ne tik konstitucinė teisė daro poveikį baudžiamajai teisei, bet ir baudžiamoji teisė daro poveikį konstitucinei teisei. Turima galvoje ne tik tai, kad, kaip minėta, Konstituciniam Teismui jo darbotvarkę „primeta“ pareiškėjai, taigi ji kyla iš ordinarinės teisės, kurios konstitucingumą tenka tirti. Tad aptarkime ir tą kitą kryptį.

3. AUKŠTYN

Prieš du dešimtmečius autorius išsakė požiūrį, kad teisės konstitucionalizacija nėra (tik) „žemyn“ vedanti „vienpusio eismo gatvė“, kurioje konstituciniai standartai nuleidžiami iš Konstitucijos į ordinarinę teisę, bet vyksta ir procesas priešinga kryptimi – „aukštyn“ (Kūris, 2002). Tam tikros nuostatos, kurios pagal savo dalyką galėtų ir turėtų būti priskiriamos kuriai nors ordinarinės teisės šakai, yra „įrašytos“ į Konstituciją ir šitaip joms yra suteikta aukščiausioji galia. Tai antrasis konstitucinės teisės ir ordinarinės teisės sąveikos aspektas, o kartu ir antroji sąvokos „konstitucionalizacija“ reikšmė. Kodėl Konstitucijos kūrėjas nusprendžia į konstitucinės teisės lygmenį iškelti tas, o ne kitas ordinarinės teisės šakų nuostatas, būtų atskiro tarpdisciplininio tyrimo dalykas; toks apsisprendimas priklauso nuo daugybės veiksnių, kuriuos aiškintis čia nėra galimybės. Svarbu tai, kad konstitucionalizuotos (pagal antrąją šio žodžio reikšmę) ordinarinės teisės šakų nuostatos nepraranda savo dalyko ir tampa atitinkamos ordinarinės teisės šakos pagrindu – jos „neordinarine“ dalimi. Šiuo atžvilgiu bet kuri ordinarinės teisės šaka, įskaitant ir baudžiamąją teisę, turi tam tikrą konstitucinę dimensiją ne vien dėl to, kad ją jai „įskiepija“ Konstitucinis Teismas ar ji joje atsiranda dėl to, kad įstatymų leidėjas tą teisės šaką „artina“ prie Konstitucijos ir be Konstitucinio Teismo postūmio, bet ir dėl to, kad ji toje šakoje buvo „nuo pat pradžių“, tiksliau, nuo tada, kai Konstitucijoje atsirado nuostatų, pagal savo dalyką priskirtinų tai šakai.

Be abejo, ne visų Konstitucijos nuostatų dalykas sutampa su kurios nors ordinariinės teisės dalyku. Tai pirmiausia pasakytina apie bendruosius konstitucinius principus: teisinės valstybės (teisės viešpatavimo), teisingumo, valstybės socialinės ar geopolitinės orientacijos, lietuvių valstybinės kalbos, pasaulietinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo ir kt., kurie negali ir neturi būti siejami su kuria nors viena ar keliomis teisės šakomis. Konstitucijoje tie principai nebūtinai yra deklaruoti viena formuluote; kai kurie yra išvedami iš nuostatų, įtvirtintų keliuose jos straipsniuose, ar net iš principų, kurie patys savo ruožtu išvedami iš kelių Konstitucijos nuostatų. „Sudėlioti“ vieno išsamaus konstitucinių principų sąrašo nepavyktų, nes principai vieni su kitais susipina, lemia vienas kito turinį. Tai matyti ir iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos formuluočių, pavyzdžiui, kaip ši (čia paminima atsitiktinai): „Konstitucinio teisinės valstybės principo turinys atskleistinas <...> atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų – kaip antai teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinį teisingumą), socialinio solidarumo (derinamo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą), asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams bei kitų, ne mažiau reikšmingų, konstitucinių principų – turinį“ (2015 m. gegužės 14 d. nutarimas). Arba ši (taip pat atsitiktinė): „Teisingumo ir teisinės valstybės principų turinys yra išreikštas įvairiose Konstitucijos nuostatose: žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės <...>; įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams visi asmenys lygūs <...>; žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu <...>; niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą <...>; teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai <...> ir kt.“ (2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taip pat ši: „[K]onstitucinis teisinės valstybės principas integruoja ir kitus <...> principus. <...> [P]agarba tarptautinei teisei yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis“ (2014 m. kovo 14 d. nutarimas). Normos yra „viskas arba nieko“ tipo taisyklės, o principų sąlyčio ribos – paslankios, jie nuolat derinami tarpusavyje, nė vieno neaukojant (ir gali būti nevienodai derinami skirtingomis faktinėmis aplinkybėmis): asmuo turi atsakyti už savo neteisėtą veiką, bet jam taikoma sankcija turi būti proporcinga siekiamam teisėtam tikslui; demokratija suponuoja piliečių dalyvavimą tvarkant valstybės reikalus, bet dalyvaujama turi būti teisėtais būdais; užtikrinant asmens teisę į privatumą neturi būti paneigta informacijos sklaidos laisvės esmė, bet užtikrinant „visuomenės teisę žinoti“ neturi būti peržengtos privatumo ribos; ir t. t. Šie ir daugelis kitų konstitucinių principų orientuoja visą teisės sistemą ir neturi kokio nors specifinio dalyko, priskirtino kuriai nors teisės šakai.

Vis dėlto daug, gal net dauguma, konstitucinės teisės nuostatų turi specifinį dalyką. Konstitucijos 44 straipsnio nuostatos priskirtinos informacijos ir žiniasklaidos teisei, 49 straipsnio – darbo teisei, 52 straipsnio – socialinės apsaugos teisei ir t. t. Kai kurios

nuostatos pagal savo dalyką priskirtinos ne vienai, o kelioms teisės šakoms, pavyzdžiui, Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies nuostata, kad „[a]smuo, kurio konstitucinės teisės ar laivės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“, gali būti priskiriama ir baudžiamojo, ir civilinio, ir administracinio proceso teisei. Konstitucinės teisės „dalykas“ toks įvairus, kad, nepavertus „dalyko“ kai kuo beribiu, neidentifikuojamu, apie ją negalima pasakyti, jog ji apskritai turi kokį nors specifinį dalyką, – dėl to ji ir nėra teisės šaka. Konstitucijų nuostatos atsiranda ne iš nieko, o iš visuomenių patirties, taip pat ir teisinės; į jas „įrašomos“ nuostatos, kurios, kaip ordinarinės teisės nuostatos, jau yra „išbandytos“ toje teisės sistemoje arba kitose teisės sistemose, iš kurių jos transplantuojamos. Konstitucijų kalba yra sudėtingas leksikono, perimto iš politinių doktrinų, ir terminijos, perimtos iš ordinarinės, taip pat ir baudžiamosios, teisės, derinys.

Aptariamuoju aspektu konstitucionalizuotas gali būti bet koks ordinarinis teisinis reguliavimas, – nuo tokio, „tradiciškai“ būdingo visoms ar beveik visoms pasaulio konstitucijoms, kaip valdžios institucijų formavimo ir jų kompetencijos nustatymas, iki tokio egzotiško, kaip, pavyzdžiui, apibrėžimas konkrečių vietų, kuriose leidžiami azartiniai lošimai (kaip JAV Ohajo valstijos Konstitucijoje), iki paršingų kiaulių laikymo taisyklių (kaip JAV Floridos valstijos Konstitucijoje). Vartojant terminus iš ankstesnės konstitucinės teisės sampratos, galima sakyti, kad Konstitucijos kūrėjas yra absoliučiai laisvas apsispręsti, kuriuos santykius laikyti „svarbiausiais“, dėl to – „konstituciniais teisiniais“, ir pakylėti jų reguliavimą iki aukščiausiosios teisės lygmens. Kartais tam tikrų santykių, kurie, konstitucijos kūrėjo požiūriu, yra „svarbūs“, reguliavimo nenustatymas konstitucijoje paskatina juos konstitucionalizuoti padarant konstitucijos pataisą (kaip, pavyzdžiui, Latvijoje, kur 2006 m. buvo padaryta Konstitucijos pataisa, apibrėžianti santuoką kaip sudaromą tik tarp vyro ir moters). Bet būna ir priešingai, kai tam tikri dalykai, kurie „tradiciškai“ būna „aprašyti“ daugelyje konstitucijų ir, matyt, laikytini „svarbiausiais“, kai kuriose iš jų neminimi arba paminimi labai trumpai. Lietuvoje, politinėms jėgoms nesusitarus, „beveik neaprašyti“ liko Seimo (narių) rinkimai¹⁵. Pasitenkinta nuostata, kad „Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas“ (Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalis). Šis minimalizmas labai kontrastuoja su gana detaliu Respublikos Prezidento rinkimų reglamentavimu Konstitucijoje. Jis yra paradoksalus ir dėl to, kad, kaip žinoma, Lietuvos valdymo forma oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje apibūdinama kaip parlamentinė respublika, nors ir su tam tikrais pusiau prezidentizmo bruožais (1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Iš su baudžiamąja teise labiau susijusių dalykų „beveik neap-

15 Tai viena iš mažų (bet gausių) Konstitucijos teksto nenuoseklumo žymių: joje pramaišiu rašoma tai „Seimo rinkimai“, tai „Seimo narių rinkimai“. Bet yra didesnių. Žr., pavyzdžiui, 103 straipsnio 1 dalį, ypač *in fine*. O sąvoka „konstituciniai įstatymai“ (69 straipsnio 3 dalis) apskritai yra ypatingo ryškio *lapsus calami*, išprovokavusi ne vieną konstitucinės justicijos bylą, kuriose priimtuose nutarimuose išaiškinta, kad ja įvardijami tokie Seimo leidžiami aktai, kurie nėra konstituciniai.

rašyta“ liko prokuratūros sistema ir funkcijos, pirminėje Konstitucijos 118 straipsnio redakcijoje pasitenkinus tik nuostatomis, kad „[v]alstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko, baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir kvotos organų veiklą kontroliuoja prokurorai“, ir kad „[p]arengtinį tardymą atlieka tardytojai“. 2003 m. šis straipsnis pataisytas. Akstinas tą pataisą priimti buvo tai, kad kiekviena nauja Seimo dauguma rasdavo išradingų būdų neleisti esamam generaliniam prokurorui baigti savo kadencijos ir paskirdavo naują. Pataisytame straipsnyje nustatyta generalinio prokuroro skyrimo tvarka ir prokuratūros sistema (Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros), įtvirtintas prokurorų nepriklausomumas, nustatyta, kad „[p]rokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės teisės bei teisėtus interesus“. O čia aptariamam ordinarinės teisės nuostatų pakylėjimo į konstitucinės teisės lygmenį aspektu iliustratyvu ir informatyvu yra tai, kad naujojoje redakcijoje neliko „kvotos“, nes jos jau buvo nelikę ir naujajame, tuo metu jau įsigaliojusiam BPK.

Konstitucijos, taip pat ir Lietuvos, yra savo laikmečio kūriniai, kuriems poveikį darė įvairūs veiksniai, įskaitant to meto institucines struktūras¹⁶, technologijas¹⁷, kalbos vartoseną ir kt. Poveikį joms darė ir to meto teisės institutai, – nuostatos, kurios buvo į konstitucijas perkeltos iš ordinarinės teisės, yra ano meto nuostatos. Nemažai jų vienokia ar kitokia forma ordinarinėje teisėje atsirado pirmiau nei Konstitucijoje. Imkime Konstitucijos 31 straipsnį, visą iš esmės sudarytą iš baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės nuostatų. LPĮ nerasime nieko panašaus į šio straipsnio 3 dalį, pagal kurią „[d]raudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius“, arba 5 dalį, pagal kurią „[n]iekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“, nebuvo jame ir nuostatos, įtvirtintos šio straipsnio 4 dalyje, – kad „[b]ausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“. Tačiau šių nuostatų užuomazgų jau buvo to meto Lietuvos baudžiamojoje ir baudžiamojo proceso teisėje; be to, kuriant Konstitucijos projektą sekta užsienio demokratiškos valstybių pavyzdžiais, kurie buvo transplantuoti į ordinarinę teisę ir galiausiai į Konstituciją. Nemažai tų nuostatų (jas performulavus) buvo pasiskolinta iš EŽTK.

Perkeliant į Konstitucijos projektą tam tikras ordinarinės teisės nuostatas, į jį negalėjo nepatekti ne tik atitinkamų teisės šakų logika ir principai, bet ir to meto teisinė terminija. Ordinarinėje teisėje terminija vėliau pakito, o Konstitucijoje liko tokia pati. Vienas pavyzdys – Konstitucijos 52 straipsnyje minimos „invalidumo pensijos“; 2022 m. pradėta šio straipsnio pataisos procedūra. Jei šią iniciatyvą vainikuos sėkmė, žodis „invalidumas“ bus pakeistas žodžiu „neįgalumas“, bet nuostatos teisinis turinys

16 Pvz., LPĮ minimi ne advokatai, bet advokatų kolegijos (123 straipsnio 1 dalis).

17 Konstitucijos 22 straipsnyje minimi telegrafo pranešimai. Kada pastarąjį kartą siuntėte ar gavote telegramą?

nepakis. Kitas pavyzdys – Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje minima „moralinė žala“, bet šią sąvoką įstatymuose seniai yra pakeitusi „nemateriali žala“. Kalbos vystymuisi, su kuriuo koja kojon nespėja, o gal nė neturi bandyti spėti Konstitucijos tekstas, yra skirtas Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, kuriame Teismas ne tik priminė principinę metodologinę nuostatą, kad Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, bet ir pridūrė, kad tai pasakytina ir apie visų žemesniosios galios teisės aktų aiškinimą. Nutarimas priimtas byloje, kurioje pareiškėjai (teismai) ginčijo BPK nustatytą teisinį reguliavimą ir savo abejonės grindė, be kita ko, tuo, kad ginčijamuose BPK straipsniuose numatytas „bylos nagrinėjimo atidėjimas“, o Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „bylos nagrinėjimo sustabdymas“¹⁸. Pareiškėjų nuomone, šios sąvokos nėra tapačios. Teismas nepalaikė šio požiūrio ir konstatavo: „Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką, tačiau kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, taip ir Konstitucijos negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos <...>. <...> [K]alba, *inter alia* teisinė terminija, nuolat vystosi. Tad reikalavimas, kad įstatymuose, kituose teisės aktuose tie patys reiškiniai visada būtų apibūdinami tik tais pačiais žodžiais ir formuluotėmis kaip Konstitucijoje, jeigu jis būtų suabsoliutintas, reikštų, jog, viena vertus, siekiama dirbtinai varžyti, netgi stabdyti tokį kalbos, *inter alia* teisinės terminijos, vystymąsi, kai įstatymuose, kituose teisės aktuose yra vartojami ne tik kiti nei Konstitucijos tekste žodžiai (formuluotės), apibūdinantys tuos pačius reiškinius, bet ir apskritai nauji terminai (formuluotės), kurių nebuvo tuo metu, kai buvo kuriamas Konstitucijos tekstas. Kita vertus, toks reikalavimas, jeigu jis būtų suabsoliutintas, galėtų provokuoti Konstitucijos teksto koregavimą pagal įstatymuose, kituose teisės aktuose įtvirtintą terminiją (žodžius, formuluotes) net tokiais atvejais, kai intervencija į Konstitucijos, kuri, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas, tekstą nėra teisiškai būtina.“

Įvairių ordinarinės teisės šakų nuostatos į Konstituciją yra perkeltos nevienodu intensyvumu. Neturėtų stebinti, kad daugiausia perkelta valstybinės teisės nuostatų, o kai kurių šakų (pavyzdžiui, darbo ar aplinkos teisės) – daug mažiau. Norint išsiaiškinti įvairių teisės šakų nuostatų konstitucionalizacijos (čia aptariamam aspektui) „intensyvumo hierarchiją“, reikėtų specialių tyrimų, bet jų nėra atlikta. Tačiau net paviršutiniškai perskaičius Konstitucijos tekstą matyti, kad baudžiamajai ir baudžiamojo proceso teisei priskiriamų nuostatų joje tikrai yra ne mažiau nei daugelio kitų šakų. Konstitucijos tekste yra daug sąvokų, atėjusių iš baudžiamosios teisės leksikono: „baudžiamas už nusikaltimą“ (31 straipsnio 5 dalis), „baudžiamoji atsakomybė“ (62 straipsnio 2 dalis, 86 straipsnio 1 dalis, 100 straipsnis, 114 straipsnio 2 dalis), „baudžiamosios bylos“ (118 straipsnio

18 Ji sustabdoma tam, kad būtų sulaukta Konstitucinio Teismo nutarimo, kuriuo nusprendžiama, ar teisės aktas, taikytinas teismo nagrinėjamoje byloje, atitinka Konstituciją.

1 dalis), „bausmė“ – 21 straipsnio 3 dalis, 3 straipsnio 4 dalis, 56 straipsnio 2 dalis), „nusikaltimas“ (20 straipsnio 3 dalis, 24 straipsnio 2 dalis, 27 straipsnis, 31 straipsnio 2, 5 ir 6 dalys, 74 straipsnio 1 dalis, 86 straipsnio 2 dalis, 116 straipsnis), „nusikalstami veiksmai“ (25 straipsnio 4 dalis), „nusikaltėlis“ (24 straipsnio 2 dalis), „kaltumas“ (3 straipsnio 1 dalis), „nuosprendis“ (31 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnio 2 dalis, 115 straipsnio 6 punktas) ir kt. Tačiau už terminiją kur kas svarbiau tai, kad Konstitucijoje yra daug nuostatų, kurios pagal savo turinį yra baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės nuostatos. Kai kurie Konstitucijos straipsniai, pavyzdžiui, 31-asis, skirti (tiksliau, veikiausiai buvo sumanyti kaip tokie) vien joms, bet dar daugiau jų išbarstyta po įvairius straipsnius. Vienos iš tokių nuostatų, pavyzdžiui, 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, yra tipiškos tuo atžvilgiu, kad išreiškia demokratiškas teisinių valstybių baudžiamosios teisės principus. Kitos yra specifinės. Antai tokia yra 25 straipsnio 4 dalies nuostata, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Ji brėžia vieną iš daugelio baudžiamosios teisės ribų ir suponuoja, kad Konstitucijoje šmeižtas suprantamas kaip nusikalstama veika, taigi jis negali būti dekriminalizuotas be Konstitucijos pataisos. Kita vertus, ši nuostata sukonstruota taip, kad ją skaitant pažodžiui ir darant prielaidą, kad žodis „nesuderinama“ nėra atsitiktinis, šmeižtas lieka už teisės skleisti informaciją ribų. Bet EŽTT jurisprudencijoje (ir daugelio valstybių teisėje) išraiškos laisvė apima iš esmės bet kokios informacijos skleidimą, kurį galima riboti tam tikrais pagrindais (EŽTK 10 straipsnis), panašiais į nustatytuosius Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje. Ta dalis kelia ir kitų klausimų. Antai ar BK turėtų būti kriminalizuota bet kokia dezinformacija, t. y. bet koks klaidinamų žinių skleidimas? Šiaip ar taip, BK šios sąvokos nėra. Beje, BK 154 straipsnyje numatyta „šmeižimo“ (ne „šmeižto“) nusikalstama veika taip pat neapima bet kokios tikrovės neatitinkančios ir asmenį niekinančios ar žeminančios arba galinčios pakirsti pasitikėjimą juo informacijos skleidimo, o yra siejama su tokios informacijos paskleidimu per visuomenės informavimo priemonę arba skleidimu informacijos, neva šis asmuo padarė tyčinį nusikaltimą. Šitaip ordinarinė baudžiamoji teisė ne tik sukonkretina ir detalizuoja, bet ir pakoreguoja savo „konstitucionalizuoto“ segmento nuostatas, padaro jas labiau gyvenimiškai pagrįstas. Jei toks konstitucinių nuostatų prasmės „priartinimas“ prie jų prasmės ordinarinėje teisėje būtų apribotas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, būtų dar kartą patvirtinta maksima, kad Konstitucijos tikrai negalima aiškinti vien pažodžiui. Kol kas konstitucinės justicijos bylų dėl tokio koregavimo nebuvo; vis dėlto manytina, kad jei jos būtų inicijuojamos, daugelis jų vargu ar būtų „perspektyvios“.

Kai kurios Konstitucijos nuostatos, pagal savo turinį – baudžiamosios teisės (*per se* arba „plačiąja prasme“), yra suformuluotos tikrai ne itin sėkmingai ne vien kalbinės formos, bet ir turinio požiūriu. Antai Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos

įsigaliojimo tvarkos“ (Konstitucijos sudedamojoje dalyje) nustatyta, kad „Konstitucijos 20 straipsnio trečiosios dalies nuostatos pradedamos taikyti nuo tada, kai bus suderinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymai su šia Konstitucija“ (8 straipsnis). Konstitucijos 20 straipsnio (kuriame įtvirtintas žmogaus laisvės neliečiamumas bei draudimas asmenį savavališkai sulaikyti arba laikyti suimtą – 1, 2 dalys) 3 dalyje nustatyta, kad „[n]iekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas, ir kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrindumas, o jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas“. Vadinas, net ir pamatinė žmogaus teisė nepatirti sulaikymo ne pagal įstatymą ir be teismo Konstitucijos teksto autorių valia ar dėl jų suklydimo tapo priklausoma nuo įstatymų leidėjo valios ir net nebuvo nustatyta termino, per kurį jis privalo pataisyti baudžiamojo proceso įstatymus taip, kad jie derėtų su Konstitucija: kada galės, tada ir pataisyys, o iki to „tada“ šios Konstitucijos nuostatos nebus aktyvuotos. Kai aiškinama, kad yra „savaimė aišku“ tai, jog Konstitucijos nuostatų „negalima aiškinti pagal tai, kas nustatyta įstatymuose“, pamirštama, kad pačioje Konstitucijoje buvo (ir formaliai tebėra) įtvirtintas net ne jos nuostatų aiškinimas, bet įsigaliojimas „pagal įstatymą“. Tokius Konstitucijos netolygumus bent kiek ištaiso oficialioji konstitucinė doktrina, byla po bylos formuojama Konstitucinio Teismo.

Ištiesinti tai, kas kreivai nustatyta *ab initio*, gali būti nelengva, ir net Konstitucinio Teismo pastangos, kartais primenančios aukštąjį interpretacinį pilotažą, gali neteikti itin džiuginančio rezultato. Antai pagal Konstitucijos 74 straipsnio 1 dalį, 86 straipsnio 2 dalį ir 116 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“. Šias nuostatas skaitant Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies nuostatos „[a]smuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“ kontekste išeitų, kad pradėti šiuo pagrindu apkaltos proceso nebus galima, kol to asmens atžvilgiu nebus priimtas ir įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Tačiau Respublikos Prezidentas, vienas iš pareigūnų, kuriam gali būti taikoma apkalta, negali būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn, kol eina savo pareigas, taigi tuo metu jo atžvilgiu negali būti priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis (86 straipsnio 1 dalis); o kai jis tų pareigų nebeis, kaip jį pašalinti iš pareigų, kurias jis jau yra palikęs? Klausimų kelia ir formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Ką reiškia „paaiškėjus“? Ar nusikaltimo padarymas gali „paaiškėti“ ir be įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio? O koks yra šio apkaltos pagrindo santykis su kitu apkaltos pagrindu – šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu, kuris kartu yra ir priesaikos sulaužymas? Pirmojo iš šių klausimų nekiltų, jei Konstitucijos 115 straipsnyje nebūtų įtvirtintas toks „Lietuvos Respublikos teismų teisėjų“ atleidimo iš pareigų pagrindas kaip „kai įsiteisėja juos apkaltinę teismo nuosprendžiai“ (6 punktas) greta kito pagrindo –

„kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą“ (5 punktas). Kuriuo pagrindu turi būti atleistas, pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo teisėjas, jei jis savo poelgiu ir pažemina teisėjo vardą, ir sulaužo priesaiką, ir padaro „paaiškėjusį“ nusikaltimą?

Konstitucinis Teismas šiuos rebusus sprendė ne vienoje byloje ir jose priimtuose nutarimuose, išvadose ir sprendimuose yra išdėstęs plačią oficialiąją konstitucinę apkaltos doktriną, kurioje aiškinamas ir konstitucinės atsakomybės santykis su baudžiamąja. Vis dėlto kai kurie klausimai netapo daug aiškesni. Antai 2004 m. balandžio 15 d. nutarime konstatuota, jog „tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, jo buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas be teisinių institucijų tyrimo“, o „kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas <...> negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis“. 2017 m. vasario 24 d. nutarime konstatuota: tai, jog „pareigų vykdymo laikotarpiu [Respublikos Prezidentas] negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, lemia tai, kad jo apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes gali nustatyti tik Seimas“, bet „Seimas gali pats nustatyti apkaltai už nusikaltimo padarymą svarbias aplinkybes tik tada, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus, taip pat kai vykdoma Respublikos Prezidento apkalta“, o „[v]isais kitais atvejais apkalta už nusikaltimo padarymą <...> gali būti vykdoma tik po to, kai <...> įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu nustato[mas] nusikaltimo padarymo fakt[as] ir jį padar[ęs] pareigūn[as]“, be to, „nusikaltimo padarymo faktas <...> gali būti laikomas akivaizdžiu tik tada, kai yra gauta <...> patikima informacija, kad konkretus <...> asmuo užtiktas darantis nusikaltimą, ir dėl to <...> nėra būtinas teisinių institucijų, vykdančių ikiteisminį tyrimą, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, dalyvavimas“. Toje byloje antikonstituciniu pripažintas Seimo statute įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį apkaltą buvo galima taikyti paaiškėjus tik tokiam nusikaltimui, kuris padarytas einant Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pareigas. Konstitucinis Teismas išaiškino: „<...> kai nusikaltimas padarytas iki <...> asmeniui pradėdant eiti pareigas, nusikaltimo padarymo faktas negali būti laikomas akivaizdžiu; todėl tokiais atvejais (išskyrus atvejį, kai apkalta taikoma Respublikos Prezidentui) nustatyti apkaltos taikymui svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą (kartu ir jį padariusį pareigūną) – turi įgalios teisinės institucijos, Seimui davus sutikimą <...> asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn.“ Be to, „net ir tuo išimtiniu atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus ir jį konstatuoti gali pats Seimas, <...> gali būti sprendžiama ir dėl sutikimo patraukti <...> asmenį (išskyrus Respublikos Prezidentą) baudžiamojon atsakomybėn davimo“, o „Seimui davus [tam] sutikimą <...>, Seime gali toliau vykti apkaltos procesas dėl šio asmens padaryto nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, kartu teisinės institucijos gali spręsti jo baudžiamosios atsakomybės klausimą“, nes „[k]itoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas <...> pasunkintų minėto asmens patrauki-

mą baudžiamojon atsakomybėn ar net sudarytų prielaidas asmeniui, kuriam taikoma apkalta dėl nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, išvengti baudžiamosios atsakomybės“. Konstatuota ir tai, kad „apkalta konstituciniu pagrindu „paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas“ tais atvejais, kai Seimas duoda sutikimą <...> asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn (išskyrus atvejį, kai nusikaltimo padarymo faktas <...> yra akivaizdus), yra galima tada, kai apkaltai taikyti svarbios aplinkybės įsiteisėjusiu apkal-tinamuoju teismo nuosprendžiu yra nustatytos neabejotinai, t. y. galutinai (atsižvelgiant į teismų instancinei sistemai priklausančių teismų kompetenciją)“. O 2022 m. balandžio 15 d. nutarime konstatuota, kad „tais atvejais, kai Aukščiausiojo Teismo <...> teisėjo veiksmai gali būti vertinami ir kaip teisėjo vardą žeminantis poelgis, ir kaip galimas šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte ir jos 74, 116 straipsniuose yra įtvirtinti atskiri, t. y. savarankiški, Aukščiausiojo Teismo <...> ir teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai, [jų] įgaliojimai gali būti nutraukiami arba <...> dėl to, kad teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, arba <...> dėl to, kad teisėjas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką“, taigi Respublikos Prezidentas gali inicijuoti teisėjo atleidimą dėl teisėjo vardo pažeminimo, o Seimas turi įgaliojimus inicijuoti jam apkaltos procesą dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, priesaikos sulaužymo arba „paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas“.

Manytina, kad jei galutinis Konstitucijos projektas būtų rašytas ne ceitnoto sąlygomis (pasak vieno iš rengusiųjų „konsoliduotąjį“ projektą, jis surašytas „per tris dienas ir tris naktis“ (Kūris, 2023a, p. 102–105)) ir būtų turėta laiko ir galimybių geriau apgalvoti ir įvertinti ne tik konstruojamų teisės nuostatų turinį, bet ir jas išreiškiančias formuluotes, daug Konstitucijos teksto vietų būtų kitokios. Tačiau esamas Konstitucijos nuostatas įmanoma aiškinti taip, kad, nekintant Konstitucijos tekstui, jos atlieptų laiko iššūkius, ir šitaip plėtoti „gyvąją“ Konstituciją.

Kaip paaikšėjo, kai kuriose Konstitucijos nuostatose, perimtose iš baudžiamosios teisės (ir *per se*, ir „plačiaja prasme“), glūdėjo potencialas plėsti pritaikomumą, net jei Konstitucijos projekto rašytojai ir neturėjo tokių intencijų. Daugelis baudžiamosios teisės (ir *per se*, ir „plačiaja prasme“) principų, ir *expressis verbis* suformuluotų Konstitucijoje, ir joje nepaminėtų jokia tekstine forma, oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje buvo pakylėti į konstitucinių principų lygmenį, be kita ko, juos siejant su teisinės valstybės (teisės viešpatavimo) principu. Antai 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatuota: „Taikant teisę *inter alia* būtina paisyti tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, kaip antai: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nullum poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*), ir kt. <...> [K]onstitucinis teisinės valstybės principas

reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu <...>.“ O 2006 m. sausio 16 d. nutarime apibendrinti įvairūs principai (jame vadinami „baudžiamąjo proceso principais“), kuriais privalu vadovautis tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas; jie susieti su kitų teisės šakų principais, kurių taip pat būtina laikytis, ir nurodyta, kad jų paisyti įpareigoja Konstitucija. Taigi jie kyla iš pačios Konstitucijos, net jei juos „atrasti“ joje „padėjo“ ordinarinė teisė. Pažymima, kad baudžiamąjo proceso ir baudžiamosios teisės principų negalima „iškelti aukščiau“ už konstitucinius principus. Na, jokio „iškėlimo aukščiau“ ir nereikia, nes ordinarinės teisės principai *per definitionem* negali būti „iškelti aukščiau“ už Konstitucijos nuostatas – jie tik gali būti konstitucionalizuoti (pagal čia aptariamą antrąją šios sąvokos prasmę) ir aiškinami taip, kad derėtų su kitomis Konstitucijos nuostatomis. Tai ir padaryta tame nutarime, o *caveat*, kad baudžiamąjo proceso teisės principų negalima „iškelti aukščiau“ už konstitucinius, atlieka prevencinę funkciją ir yra skirtas tokioms hipotetinėms ateities situacijoms, kai įstatymuose būtų įtvirtinti tam tikri (nauji) principai, kurie neatitiktų Konstitucijos. Kita vertus, principų, kurių privalu laikytis tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, visuma neapsiriboja įtvirtintaisiais įstatymuose, nes privalu laikytis ir bendrųjų teisės principų, nesvarbu, ar jie kokia nors tekstine forma įrašyti į įstatymus ar net į Konstituciją. Štai ta citata: „Iš Konstitucijos kylantis būtinumas teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, laikytis baudžiamąjo proceso teisės principų ir normų nereikia, kad gali būti nepaisoma kitų, ne baudžiamąjo proceso, teisės normų ir principų, galinčių turėti reikšmės nagrinėjant atitinkamą baudžiamąją bylą. Ypač pabrėžtina, kad pareiga nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme paisyti baudžiamąjo proceso teisės principų ir normų negali būti interpretuojama kaip leidžianti baudžiamąjo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas iškelti aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, baudžiamąjo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė, baudžiamąjo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas priešpriešinti bendriesiems teisės principams. Nagrinėjant baudžiamąsias bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų, kaip antai *res iudicata*, *nemo iudex in propria causa*, *audiatur et altera pars*, *ubi ius – ibi remedium*, *onus probandi*, *impossibilium nulla obligatio est* ir kt. Privalu paisyti ir teisės aiškinimo kanonų.“

Čia nėra galimybės aptarti įvairių oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstitucionalizuotų baudžiamosios teisės principų, todėl bus aptartas tik vienas. Tai nuostata, kad „[n]iekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“ (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis). Ją aiškinant, save įveikti teko ir Konstituciniam Teismui. Šiuo klausimu jo doktrina evoliucionavo. Evoliucija buvo greita, radikali, bet kartu palaipsnė.

Iš pradžių Teismo jurisprudencijoje aiškinta, kad Konstitucijos 31 straipsnio „normos“ yra „skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisejoje užtikrinti“ (2000 m. vasario 10 d. nutarimas). Šis išaiškinimas pateiktas 2000 m. išnagrinėtoje byloje, kurioje tirtas kitos, baudžiamajai teisei gana tolimos srities reguliavimas – Valsybiinių pensijų įstatymo nuostatos, kuriomis, pasak Teismo, „reguliuojami kitokie visuomeniniai santykiai“. Tai leido jam padaryti išvadą, kad ginčijamas reguliavimas neprieštarauja Konstitucijos 31 straipsniui. Bet jau po metų, 2001 m. gegužės 7 d. nutarime, Konstitucinis Teismas, pakartojęs, kad minėta „nuostata, kaip ir kitų Konstitucijos 31 straipsnio dalių normos, yra skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisejoje“, pridūrė, kad joje atsispindi teisės principas *non bis in idem*: asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą. Tad eksplisitinis nusikaltimo paminėjimas nereiškia, kad ta nuostata reglamentuoja tik tai, kas susiję su nusikaltimais, juolab kad nusikaltimas yra viena iš teisės pažeidimo rūšių. Kartu Konstitucinis Teismas išaiškino, kad principas *non bis in idem* „nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmeniui apskritai negali būti taikomos skirtingos teisinės atsakomybės rūšys, taip pat kad už nusikaltimą jam negali būti taikoma pagrindinė ir papildoma bausmė, o už administracinę teisės pažeidimą – pagrindinė ir papildoma administracinė nuobauda“. Taigi jis (dar) neišplėtė šio principo taip, kad užkirstų galimybę asmeniui, jau patrauktam kitos rūšies teiseinai atsakomybėn (kuri paprastai savo griežtumu neprilygsta baudžiamajai), išvengti baudžiamosios atsakomybės, bet patikslinti, ar ši doktrininė nuostata apima visas, ar tik kai kurias kitas teiseinai atsakomybės rūšis, buvo palikta ateičiai. Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarime *non bis in idem* vadinamas jau ne „teisės“ principu, „atsispindinčiu“ Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje, o konstituciniu principu, kuris „reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą patį nusikaltimą“, bet yra „taikytinas ir kitų padarytų teisės pažeidimų atžvilgiu“. O dar po poros metų Konstituciniam Teismui teko tirti kito valstybines pensijas reglamentuojančio įstatymo nuostatų atitiktį Konstitucijai, ir jis priėjo prie išvados išvados, kad toks reguliavimas, pagal kurį asmeniui, kuriam paskirta ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, šios pensijos mokėjimas nutraukiamas po to, kai jis nuteisiamas už tyčinio nusikaltimo padarymą, reiškia, kad jis yra nubaudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą pritaikant turtinio pobūdžio sankciją, kuri savo griežtumu prilygsta kriminalinei bausmei, ir šitaip pažeidžiama Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis (2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Vėliau Konstitucinis Teismas plėtojo labai įvairius *non bis in idem* doktrinos aspektus, kuriuos padiktuodavo nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos problematika. Čia paminėtinas 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas, kuriame, paradoksalu, nėra nieko apie patį principą *non bis in idem*, bet konstatuota, kad „Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamajon atsakomybėn“. O 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime, priimtame byloje, kurioje ginčytos (tikrai griežtos)

administracinės sankcijos už prekybą nežymėtomis prekėmis, kuriomis draudžiama prekiauti be banderolių ar kitų specialiųjų ženklų, arba už tokių prekių laikymą prekybos įmonių sandėliuose, Teismas tą reguliavimą pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai. Nutarime išaiškinta, kad principas *non bis in idem* „savaiame nepaneigia galimybės asmeniui taikyti ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų už tą patį pažeidimą“, be to, asmens atleidimas įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka nuo vienos rūšies teisinės atsakomybės savaiame negali būti kliūtis spręsti klausimą dėl jo patraukimo įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka kitos rūšies teisinės atsakomybės. Tačiau jei asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinėn atsakomybėn, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn (taigi šiame nutarime atsirado tai, kas buvo „praleista“ 2001 m. gegužės 7 d. nutarime; taip pat žr. 2017 m. kovo 15 d. nutarimą). Tame nutarime Konstituciniam Teismui teko atskirti „dvigubą baudimą“, kurį draudžia principas *non bis in idem*, nuo tokio baudžiamosios ir administracinių nusižengimų (tuo metu dar vadinantų administraciniais teisės pažeidimais) teisės instituto kaip pakartotinumus. Teismo aiškinimu, pakartotinumų institutas apima ir tokią teisinę reguliavimą, kai asmeniui, vėl padariusiam tos pačios rūšies teisės pažeidimą, ta aplinkybė, kad pažeidimas padarytas pakartotinai, inkriminuojama kaip tokia, dėl kurios jis už šį vėl padarytą pažeidimą gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn tos pačios rūšies teisinėn atsakomybėn ir jam gali būti skiriama griežtesnė sankcija nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart. Tačiau pakartotinumų negalima traktuoti kaip aplinkybės, leidžiančios administracinę atsakomybę pakeisti baudžiamąja dėl to, kad asmuo, už administracinę teisės pažeidimą jau nubaustas administracine nuobauda, vėl padarė administracinę teisės pažeidimą. Principas *non bis in idem* netrukdo nustatyti tokio reguliavimo, pagal kurį pakartotinumus traktuojamas kaip atitinkamos rūšies teisinę atsakomybę už vėl padarytą formaliai tokią patį teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė arba kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė. Taip pat ir toks reguliavimas, pagal kurį už tam tikros rūšies teisės pažeidimo pakartotinį padarymą asmuo gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn teisinėn atsakomybėn, nevertintinas kaip sudarantis teises prielaidas jį antrąkart bausti už tą pačią veiką. Tačiau nuo principo *non bis in idem* nukryptų toks reguliavimas, pagal kurį, traukiant asmenį teisinėn atsakomybėn už pakartotinai padarytą teisės pažeidimą, pakartotinumus būtų traktuojamas ir kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė, ir kaip teisinę atsakomybę už šį, formaliai kitą, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė.

Kitoje byloje, kurioje priimtas Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas, tirtas vadinamųjų ekonominių sankcijų, nustatytų Alkoholio kontrolės įstatyme ir reglamentuojamų dar ir Vyriausybės nutarime, konstitucingumas. Pareiškėjas (teismas) suabejojo, ar principo *non bis in idem* nepažeidžia tai, kad už tam tikrus teisės pažeidi-

mus nustatyta ne tik pinigine bauda, bet ir licencijos galiojimo panaikinimas ir naujos licencijos neišdavimas. Šios sankcijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vadinamos uždraudimo sankcijomis (skirtingomis nuo represinio pobūdžio sankcijų, pavyzdžiui, baudos). Teismo vertinimu, uždraudimo sankcijos *per se* nėra konstituciškai negalimos. Konstitucinis Teismas ginčijamą reguliavimą pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai (a) tuo aspektu, kad buvo suvaržytos teismo galios, atsižvelgiant į teisės pažeidimo pobūdį, jo mastą, atsakomybę lengvinančias bei kitas reikšmingas aplinkybes ir vadovaujantis teisingumo, protingumo kriterijais, netaikyti minėtos sankcijos, jei ji dėl tam tikrų itin svarbių aplinkybių yra akivaizdžiai neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui ir dėl to neteisinga, taip pat (b) tuo aspektu, kad tam tikras reguliavimas, kuris turėjo būti nustatytas įstatymu, buvo nustatytas Vyriausybės aktu. Tačiau principo *non bis in idem* pažeidimo Teismas nenustatė. Ginčytų sankcijų vertinimas nutarime siejamas su iš Konstitucijos 46 straipsnio kylančiais valstybinio ūkinės veikos reguliavimo taip, kad šia veikla būtų tarnaujama bendrai tautos gerovei, sąžiningos konkurencijos laisvės apsaugos, vartotojų interesų gynimo imperatyvais, dėl kurių gali būti ribojama ūkinė veikla. Daugelių šių nuostatų pasiremta 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarime, priimtame byloje dėl panašaus reguliavimo, nustatyto Tabako kontrolės įstatyme ir Vyriausybės nutarime. Principo *non bis in idem* pažeidimas nustatytas ir jau minėtame Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarime dėl Saugaus eismo automobilių keliais įstatyme įtvirtinto reguliavimo.

Minėti nutarimai buvo priimti tiriant reguliavimą, įtvirtintą ne baudžiamajame įstatyme. Tai dėsninga, nes principas *non bis in idem* konstitucinėje teisėje toli peržengė baudžiamosios teisės ribas. Tačiau *non bis in idem* doktrina plėtota (tik nepalyginti mažiau) ir nutarimuose, priimtuose bylose dėl BK įtvirtinto reguliavimo, kaip antai 2009 m. birželio 8 d. nutarime. Toje byloje pareiškėjai (teismai) ginčijo BK nuostatų, reglamentuojančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, atitiktį Konstitucijos 23, 29, 46 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui, bet taip pat ir Konstitucijos 31 straipsnio 1, 2, 4 ir 5 dalims, taigi ir draudimui būti baudžiamam už tą patį nusikaltimą antrą kartą. Teismas, nuodugniai ir sistemiškai išanalizavęs tiriamąjį reguliavimą (be kita ko, siedamas jį su juridinių asmenų reglamentavimu CK), nenustatė prieštaravimo Konstitucijai ir pažymėjo, kad principas *non bis in idem* „nepaneigia galimybės už tą pačią nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn patraukti du ar daugiau asmenų, kurių kaltė yra įrodyta“. O 2017 m. buvo išnagrinėta byla jau dėl baudžiamosios teisės *per se* nuostatų (2017 m. kovo 15 d. nutarimas). Joje ginčytas BK 189¹ straipsnis „Neteisėtas praturtėjimas“, kuriame nustatytos sankcijos už didesnės negu 500 MGL (minimaliųjų gyvenimo lygių) vertės turto turėjimą, žinant arba turint ir galint žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Teismas nenustatė tirtu reguliavimo neatitikties Konstitucijos 31 straipsnio nuostatoms, įskaitant principą *non bis in idem* (taip pat 23 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui). Vis dėlto argumentavimas dėl to reguliavimo atitikties prin-

cipui *non bis in idem* verčia kilstelėti antakius. Pareiškėjų (teismų) nuomone, neteisėto praturtėjimo kriminalizavimas sudaro prielaidas pažeisti šį principą tada, kai asmeniui dėl to paties turto įgijimo ir mokesčių už šį turtą nesumokėjimo taikoma ne tik baudžiamoji atsakomybė pagal BK 189¹ straipsnį, bet ir bauda pagal Mokesčių administravimo įstatymą (MAĮ). Teismo vertinimu, tai, kad asmuo traukiamas baudžiamajon atsakomybėn pagal BK 189¹ straipsnį už neteisėtą praturtėjimą, o pagal MAĮ jam skiriama bauda už nedeklaruojamo mokesčio neapskaičiavimą ar „deklaruojamo“ (t. y. deklaruotino) mokesčio nedeklaravimą, „savaiame nesuponuoja nurodytų nusikaltimo ir mokesčių įstatymų pažeidimo tapatumo“, o principas *non bis in idem* nereiškia, kad „už teisės pažeidimą“ asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn. Tačiau čia pat Teismas pripažino, kad „neteisėto praturtėjimo ir mokesčių įstatymų pažeidimo tapatumas“ nėra neįmanomas, bet jis „gali būti nustatomas tik nagrinėjant konkrečias baudžiamąsias bylas, mokesčių įstatymų pažeidimo atvejus“, todėl „tai yra teisės taikymo klausimas“, kurio jis nesprendžia, – „juos sprendžia institucija, turinti įgaliojimus taikyti teisės aktus“, o „įstatymų leidėjo neišspręsti teisės taikymo klausimai yra teismų praktikos dalykas“. Tai konstatavus, padaryta išvada, kad BK 189¹ straipsnio 1 dalyje nustatytu teisiniu reguliavimu principas *non bis in idem* „savaiame nepažeidžiamas“. Tie du „savaiame“ silpnina Konstitucinio Teismo argumentaciją.

Galiausiai, *non bis in idem* doktrina šiek tiek plėtotą ir Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvadoje, pateiktoje dėl dviejų Seimo narių, kuriems buvo pradėta apkaltos byla, veiksmų. Joje konstatuota, kad apkaltos taikymas nereiškia, kad už veiksmus, kurie yra apkaltos pagrindas, asmuo negali būti traukiamas kitų rūšių teisinėn atsakomybėn, o jo patraukimas kitų rūšių teisinėn atsakomybėn negali būti kliūtis jam taikyti apkaltą, tad, kai už teisės pažeidimą asmeniui buvo taikyta civilinė, drausminė, administracinė, baudžiamoji ar kt. atsakomybė ir jam už tą patį teisės pažeidimą yra taikoma konstitucinė atsakomybė, principas *non bis in idem* nėra pažeidžiamas.

Nors čia nėra galimybės aptarti kitų oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstitucionalizuotų baudžiamosios teisės principų, negalima nepaminėti bausmės kategorijos (jau minėtos *non bis in idem* doktrinos kontekste) ekspansijos į kitas teisės šakas. Nors žodis „bausmė“ nėra vien baudžiamosios teisės ir net ne vien teisės terminas, ši sąvoka į Konstituciją atėjo iš baudžiamosios teisės ir joje vartojamas pagal tą prasmę, kurią jai suteikia baudžiamoji teisė. Tačiau oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje (sekant, be kita ko, EŽTT jurisprudencija) laikomasi nuostatos, kad tam tikros sankcijos, kurios formaliai nėra kriminalinės bausmės, joms prilygsta. Šios doktrinos pradžia – minėtas 2003 m. liepos 4 d. nutarimas, kuriuo antikonstituciniu pripažintas reguliavimas, pagal kurį asmeniui, nuteistam už tyčinio nusikaltimo padarymą, paskirtos ir mokamos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos mokėjimas turėjo būti nutraukiamas. Šią sankciją Konstitucinis Teismas prilygino naujai kriminalinei bausmei. Toje byloje šis prilyginimas buvo

labiau *ad hoc* argumentas nei nuosekli doktrina. Platesnė doktrina šiuo klausimu išdėstyta po poros metų, 2005 m. lapkričio 3 d. nutarime dėl Tabako kontrolės įstatymo nuostatų konstitucingumo. Byla buvo dėl sankcijų, kurias Teismas apibūdino kaip tokias, kurios, „nors įstatymuose ir vadinamos „ekonominėmis sankcijomis“, pagal savo turinį ir kitus požymius yra priskirtinos administracinės teisinės atsakomybės institutui, bet savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms. Nutarime apibendrinta, kad „jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms, nesvarbu, kokiai teisinės atsakomybės rūšiai (baudžiamajai, administracinei, drausminei ar kitai teisinei atsakomybei) šios sankcijos būtų priskirtos ir nesvarbu, kaip atitinkamos sankcijos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtinai turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kurios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio“, kurio nuostatos (kaip jau minėta) „negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn“. Šiuos teiginius Konstitucinis Teismas pakartojo jau po savaitės, 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime. Jame nurodyta, kokios yra tos procesinės garantijos, kurios turi būti užtikrintos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn ne pagal baudžiamąjį, o pagal kitus įstatymus, kuriuose nustatytos sankcijos prilygsta kriminalinėms bausmėms. Tai: „teismo nepriklausomumas ir nešališkumas, nekaltumo prezumpcija, draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius, sankcijos taikymas (bausmės arba nuobaudos skyrimas) tik remiantis įstatymu, draudimas bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką (*non bis in idem*), teisė į gynybą nuo asmens sulaikymo arba pirmosios apklausos momento, teisė turėti advokatą, rungimosi principas teismo procese, asmens, nemokančio lietuvių kalbos, teisė dalyvauti teisiniuose veiksmuose per vertėją ir kt.“ Šis sąrašas nėra baigtinis. Nuo tada ši doktrina įvairia apimtimi priminta ir ja pasiremta keliuose nutarimuose: 2008 m. gegužės 28 d., 2013 m. balandžio 12 d., 2017 m. kovo 15 d., 2020 m. liepos 24 d., 2023 m. spalio 12 d.

Vienas iš bausmės sampratos elementų – jos teisinis pagrindas. Pagal Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalį, „[b]ausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“. Ši nuostata taip pat tam tikra apimtimi peržengė baudžiamosios teisės šakos ribas ir išsiplėtė į kitas šakas. Tai neįvyko iš karto. Antai 1997 m. buvo išnagrinėta byla dėl ATPK nuostatos, pagal kurią galėjo būti konfiskuotas daiktas, kuris yra pareiškėjo nuosavybė, konstitucingumo. Tas reguliavimas buvo nustatytas, nes vis dažniau („plačiau“) imta kitiems asmenims priklausančias transporto priemones naudoti kontrabandai. Teismas prieštaravimo Konstitucijai nenustatė. Suinteresuoto asmens – Seimo atstovas, grįsdamas ginčijamos nuostatos atitiktį Konstitucijai, rėmėsi ir Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalimi, bet Teismas 1997 m. balandžio 8 d. nutarime šios nuostatos neaiškino. Be abejo, Teismas neprivalo atsakyti į kiekvieną bylos šalių argumentą, bet šiuo atveju nebuvo pasinaudo-

ta proga paaiškinti šią nuostatą. Minimaliai Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis aiškinta 2001 m. sausio 11 d. nutarime, priimtame byloje dėl baudžiamojo įstatymo grįžtamojo galiojimo, kartu su 7 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią „[g]alioja tik paskelbti įstatymai“, tačiau besimezganti doktrina apsiribojo iš esmės vien baudžiamąja teise. Kita vertus, tame kelių sakinių aiškinime esama užuominos, kad ši nuostata gali būti skirta ne vien baudžiamajai teisei: „Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos yra konkretinamos ir plėtojamos Baudžiamajame kodekse ir kituose įstatymuose.“ Turint galvoje tai, kad baudžiamoji teisė *per se* yra kodifikuota BK (o retos išimtys, kai jos nuostatos būdavo įtvirtintos atskirame įstatyme, būdavo neilgalaiškės, nes tos nuostatos būdavo perkeliamos į BK), „kitų įstatymų“ paminėjimą galima suprasti ir kaip nuorodą į baudžiamajai teisei „plačiąja prasme“ priskiriamus aktus, pavyzdžiui, BPK, ar net į kitoms teisės šakoms priskiriamus aktus, pavyzdžiui, nustatančius vadinamąsias ekonomines sankcijas. Šiame kontekste primintina, kad 2008 m. sausio 21 d. nutarimu antikonstitucinėmis pripažintos, *inter alia*, Vyriausybės nutarimo nuostatos, kuriomis tų sankcijų nebuvo leidžiama individualizuoti, bet tas pripažinimas nesietas su Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies nuostata (ji nutarime nėra neminama). Tad platesnės doktrinos, kurioje būtų aiškinama, kiek šia nuostata privalu vadovautis nustatant formaliai ne baudžiamąsias sankcijas, dar reikėjo palaukti. Nedidelis išplėtimas atliktas 2003 m. kovo 24 d. nutarime dėl buvusio Pataisos darbų kodekse numatytos atliekančiųjų laisvės atėmimo bausmę korespondencijos cenzūros. Ginčijama nuostata pripažinta prieštaraujančia Konstitucijos 22 straipsniui, kuriame įtvirtintas susirašinėjimo neliečiamumas, o šis nutarime aiškinamas atsižvelgiant ir į Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalį. Jau minėtame 2003 m. birželio 10 d. nutarime (dėl sankcijos už kontrabandą žemutinės ribos) šios dalies nuostata vėl aiškinta vien baudžiamosios teisės kontekste (tai suprantama, nes ta byla ir buvo kilusi iš baudžiamosios teisės) ir konstatuota, kad ši nuostata reiškia ir tai, jog įstatymų leidėjas „turi pareigą įstatymu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas“, o tai darydamas „jis yra saistomas Konstitucijoje įtvirtinto prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės valstybės reikalavimų“ ir „baudžiamajame įstatyme kaip nusikalstamas gali nurodyti tik tas veikas, kurios iš tikrųjų yra pavojingos ir kuriomis daroma didelė žala asmens, visuomenės ir valstybės interesams“. 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime, priimtame byloje dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo, ši nuostata išaiškinta kaip tokia, kuria būtina vadovautis ir nustatant prevencinio pobūdžio priemones, skirtas riboti bei mažinti nusikalstamumą. Platesnė doktrina, bet ir vėl vien baudžiamosios teisės kontekste, išdėstyta tik 2009 m. birželio 8 d. nutarime (dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės) ir 2014 m. kovo 18 d. nutarime (dėl baudžiamosios atsakomybės už genocidą). Konstitucinis Teismas dar anksčiau buvo konstatavęs, jog „taikant teisę <...> būtina laikytis [ir] tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų [kaip tai, kad] atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*) [ir kad]

veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*)“ (taip pat žr. ankstesnius – 2004 m. gruodžio 13 d. ir 2006 m. sausio 16 d. nutarimus). O 2014 m. kovo 18 d. nutarime išaiškinta, kad principas, jog bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, „kyla ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo“, kuris „integruoja du tarpusavyje susijusius principus: *nulla poena sine lege* ir *nullum crimen sine lege*“ (taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimą). Pats principas *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* Teismo jurisprudencijoje minėtas dar nuo 1998 m. liepos 9 d. nutarimo, priimto byloje dėl BK nustatytos baudžiamosios atsakomybės už nedena-tūruoto, denatūruoto ir techninio etilo alkoholio gaminimą, laikymą, pardavimą ar kitokią realizavimą neturint leidimo (prieštaravimo Konstitucijai nenumatyta). Tame nutarime šis principas vadinamas „dviem pagrindiniais baudžiamosios teisės principais“. Vėliau jis būdavo *à propos* paminimas tai viename, tai kitame Teismo akte, bet iki 2014 m. kovo 18 d. nutarimo nebuvo labai plačiai aiškinamas. O tame nutarime konstatuota, kad pagal „visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas“ yra leidžiama „principo *nullum crimen, nulla poena sine lege*“ išimtis: baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus nustatantys nacionaliniai įstatymai gali turėti grįžtamąją galią, tačiau „principo *nullum crimen, nulla poena sine lege*“ nebūtų paisoma, jei baudžiamajame įstatyme būtų nustatyta grįžtamoji galia nusikaltimams, apibrėžiamiems tik pagal nacionalinę teisę. Nors šiuo doktrinos papildymu tik primintos tarptautinės teisės nuostatos, jis yra svarbus, nes materializuoja kitą principą, *pacta sunt servanda*, kuri, įtvirtintą tarptautinėje teisėje, Konstitucinis Teismas yra konstitucionalizavęs oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje (2006 m. kovo 14 d. nutarimas). O štai 2010 m. spalio 27 d. išva-doje, pateiktoje byloje dėl dviejų Seimo narių apkaltos, Teismas dar kartą nepasinaudojo proga plačiau paaiškinti Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos, nors vienas iš Seimo narių Seimo specialiojoje tyrimo komisijoje kėlė klausimą, ar apkaltos proceso „už nesąžiningą balsavimą“ pradėjimas, kai, jo aiškinimu, pagal Seimo statutą už tokį statuto pažeidimą „yra numatyta vienintelė sankcija – prasižengusio Seimo nario įspėjimas“, nevertintinas kaip Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje draudžiamas įstatyme nenumatytos bausmės tai-kymas. Į šį klausimą atsakyta nebent netiesiogiai – aiškinant Seimo statuto, turinčio įstatymo galią, nuostatas, bet platesnis jo aptarimas būtų leidęs aiškiau nušviesti baudžiamosios ir konstitucinės atsakomybės santykį, nes Seimo nario mandatas ar asmens pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka yra sankcija, savo griežtumu turbūt prilygstanti krimi-nalinei bausmei. Taigi yra dar daug aspektų, kuriais galėtų būti aiškinama Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies nuostata, įskaitant tai, kiek šia nuostata privalu vadovautis nustatant formaliai ne baudžiamąsias sankcijas. Bet net ir nesant doktrinos, kurioje tai būtų išaiš-kinta *expressis verbis*, manytina, kad ja reikia vadovautis bent jau tada, kai nustatomos tokios formaliai ne baudžiamosios sankcijos, kurios savo griežtumu prilygsta kriminalinei bausmei.

Kita kryptis, kuria turėtų būti plėtojamas Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies nuostatos aiškinimas, yra tokia. BK apstu straipsnių, kuriuose nustatyta baudžiamoji atsakomybė už įvairius „taisyklių pažeidimus“, o šios taisyklės yra nustatytos ne pačiame BK ar kitame įstatyme, bet poįstatyminiuose aktuose (pavyzdžiui, BK 201, 255, 257, 268, 270, 277, 279, 281, 282, 325, 326, 327 straipsniai). Taigi įstatymu *a priori* legalizuojama tai, kas nustatoma vykdomosios valdžios (rečiau Seimo) poįstatyminiais aktais ir kas gali būti (ir yra) pakeičiama jau po to, kai įstatymų leidėjas yra *a priori* legalizavęs juose nustatytą reguliavimą. Ar Konstitucinis Teismas patvirtintų, ar paneigtų abejones dėl tokio BK įtvirtinto reguliavimo konstitucingumo, dabar neverta spėlioti, nes nėra ne tik tam skirtos oficialios konstitucinės doktrinos, bet ir iniciatyvų ginčyti tą reguliavimą. Tačiau aišku, kad veikiausiai neįmanoma visų dažnai grynai techninių detalių surašyti į įstatymą, be to, įstatymų leidyba, pagal savo prigimtį – politinis procesas, ne taip noriai paklūsta ekspertiniam vertinimui ir pagrindimui, todėl, jei būtų siekiama surašyti į įstatymą kuo daugiau tokių detalių, padidėtų rizika sumenkinti reguliavimo kokybę. Todėl, vertinant racionaliai ir pragmatiškai, didelę daugumą tokių BK nuostatų būtų galima „apginti“ nuo pripažinimo neatitinkančiomis Konstitucijos (bet tai turbūt būtų daroma *ad hoc*, kol byla po bylos būtų sukurta bendra doktrina šiuo klausimu). Tas pats pasakytina apie hipotetines bylas dėl to, kad, pavyzdžiui, BK baudos skaičiuojamos minimaliais gyvenimo lygiais (taigi nuo įstatymų leidėjo priklauso tik jų santykiniai, o ne absoliutūs dydžiai), arba dėl to, kad naujajame BK baudžiamoji atsakomybė nustatyta ne vien už nusikaltimus, bet ir už baudžiamuosius nusižengimus (nors Konstitucijoje minimi tik nusikaltimai), arba kad jame įtvirtintos ne tik baudmės, bet ir baudžiamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės (nors Konstitucijoje minimos tik baudmės). Šitaip jurisprudencinė konstitucinė teisė (kaip ir kai kurių Konstitucijoje vartojamų sąvokų prasmės koregavimo atveju) dar kartą pripažintų ir pademonstruotų, kad jos nuostatos turi būti skaitomos atsižvelgiant į realijas, su kuriomis susiduria baudžiamoji (ordinarinė) teisė. Formalistinis Konstitucijos nuostatų perskaitymas turi privalumą, bet „raidė žudo“ (2 Kor 3,6). Jei Konstitucijos nuostatos būtų suprantamos visiškai formaliai, būtų galima abejoti net dėl visų buvusių ir būsimų Seimų legitimumo bent tas kelias jų narių kadencijos dienas, kuriomis jų tikroji kadencija skyrėsi nuo apibrėžtos Konstitucijoje: nors Seimas renkamas „ketveriems metams“ (55 straipsnio 1 dalis), visi Seimai veikė arba kelias dienas ilgiau, arba kelias dienas trumpiau. Tas pats pasakytina apie Konstitucinio Teismo teisėjus: nė vienas iš jų nedirbo lygiai devynerius metus, kaip deklaruojama Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalyje, – visi ėjo šias pareigas arba kelias dienas ilgiau, arba kelias dienas trumpiau. Kalendorius yra realija.

Atsižvelgimas į realijas gali konstitucinės ir baudžiamosios (ordinarinės) teisės sąveiką padaryti produktyvesnę, nes išreiškia konstitucinės justicijos, santykinai jaunos (Lietuvoje – labai jaunos) teisės srities, pagarbą šimtmečius plėtotai baudžiamajai teisei

(ir kitoms „tradicinėms“ ordinarinės teisės šakoms) – jos autonomijai, terminijai, logikai ir principams, bet jokiū būdu nėra indulgencija įstatymų leidėjui nepaisyti Konstitucijos (įskaitant oficialiąją konstitucinę doktriną). Negalima sakyti, kad Konstitucinio Teismo aktuose neatsispindi konstitucinės justicijos pagarba baudžiamajai teisei. Antai jau pirmojoje byloje, kurioje spręsta dėl BK nuostatų konstitucingumo, 1993 m. gruodžio 13 d. priimtame nutarime konstatuota, kad „[n]usikalstamumo struktūra ir dinamika negali daryti įtakos sprendžiant klausimą, ar kuri nors bausmė atitinka Konstitucijos nuostatas, tačiau nevertinti situacijos ir netiesioginio poveikio, daromo šiam reiškiniui nustatytais bausmėmis, negalima“. Jurisprudencijoje pažymima, kad įstatymų leidėjas „turi pareigą įstatymu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas“ (2003 m. birželio 10 d. nutarimas), jei jos „iš tikrųjų yra pavojingos ir kuriomis daroma didelė žala asmens, visuomenės ir valstybės interesams“, tačiau jis yra laisvas „pasirinkti, kurios teisės šakos normomis apibrėžti tam tikrus teisės pažeidimus ir kokias sankcijas (baudžiamąsias, administracines ar kt.) už juos nustatyti“ (2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Ši įstatymų leidėjo diskrecija ir su ja susijusi baudžiamosios teisės autonomija pabrėžiama ir vėlesnėje jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas yra postulavęs valstybės konstitucinę priedermę ne tik siekti saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir daryti tai veiksmingai (2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). O Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarime konstatuota, kad „pagal Konstituciją konkrečių veikų kriminalizavimas ir baudžiamosios atsakomybės už jas diferencijavimas pirmiausia yra valstybės baudžiamosios politikos klausimas, kurį sprendžia įstatymų leidėjas naudodamasis turima plačia diskrecija ir atsižvelgdamas į tų veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamumo prevencijos prioritetus, kitas reikšmingas aplinkybes, tačiau nepažeisdamas Konstitucijos ir iš jos kylančių imperatyvų“, todėl „vien abejonės dėl tam tikros veikos kriminalizavimo tikslingumo ar tokio teisinio reguliavimo veiksmingumo savaime nėra pagrindas kvestionuoti šio teisinio reguliavimo atitikt[ies] Konstitucijai, nebent paaiškėtų, kad tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose buvo akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigė Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes“. Atidesnis skaitytojas turėtų pastebėti, kad šios formuluotės iš dalies atkartoja formuluotes iš 2006 m. gegužės 31 d. nutarimo, priimto byloje, kurioje tirtas reguliavimas buvo labai tolimas baudžiamajai teisei (byla buvo dėl cukraus eksporto kvotų; 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas). Taigi tame nutarime suformuluotos principinės nuostatos, pagrindžiančios valstybės ekonominės politikos autonomiją, ekstrapoliuotos į baudžiamąją politiką. Tad nors Teismas, traktuojantis Konstituciją kaip antimajoritarinį aktą (2006 m. rugpjūčio 19 d., 2019 m. sausio 11 d. nutarimai), laikosi principinio požiūrio, kad teisinėje valstybėje politinių sprendimų laisvę suvaržo Konstitucija ir teisė, oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje jis nemėgina visiškai pažaboti politikos autonomijos bent tose srityse, kuriose valsty-

binių sprendimų priėmimas reikalauja profesinio išmanymo, o kaip tik tokios yra ir ekonomika, ir nusikalstamumo sociologija, kriminologija bei penologija. Pavyzdžiui, bylose, kuriose priimti 2006 m. sausio 16 d. ir 2006 m. birželio 15 d. nutarimai, Teismas pripažino plačią įstatymų leidėjo diskreciją pasirinkti bendrąjį baudžiamojo proceso modelį ir nustatyti jo išimtis. Teisės suvaržytos politikos nuostata koegzistuoja su politikos, taip pat ir baudžiamosios politikos, autonomijos pripažinimu. Tiesa, ankstyvojoje jurisprudencijoje būta ir per žemų nusilenkimų „realijoms“. Pavyzdžiui, 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime (dėl mirties bausmės) konstatuota, kad „jei nepakankamai rūpinamasi gyventojų saugumu, net ir panaikinus mirties bausmę psichologinis poreikis ją įvesti gali vėl atsirasti“, tai „patvirtina atvejai, kai tose Europos šalyse, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose mirties bausmės jau pakankamai ilgai nėra, gyventojai, patyrę stresą dėl labai sunkaus nužudymo, greitai ima reikalauti vėl ją įvesti“. Nors šis teiginys apie psichologinį, o ne kokį nors kitą (juolab ne teisinį), poreikį teisingai atspindi faktinę situaciją, šiandien Teismas turbūt rašytų kitaip. Jo 2020 m. kovo 18 d. nutarime konstatuota, jog įstatymų leidėjas turi siekti, kad „baudžiamajame įstatyme nustatyta bausmių sistema būtų darni, stabili ir subalansuota, kad už nusikalstamas veikas būtų nustatytos tokios bausmės ir tokie jų dydžiai, kurie būtų adekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai, kad bausmės ir jų dydžiai būtų diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą“, tačiau „baudžiamajame įstatyme bausmių sistemą nustatantis teisinis reguliavimas negali būti keičiamas atsižvelgiant tik į visuomenėje tam tikru laikotarpiu susiklosčiusį požiūrį į tam tikras nusikalstamas veikas“. O štai citata iš 2019 m. sausio 11 d. nutarimo: „<...> demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamu pagrindu, remiantis konstituciškai svarbiais tikslais, *inter alia* viešąja tvarka, diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, *inter alia* riboti <...> teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo, be kita ko, santykių su kitais šeimos nariais, apsaugą.“

Vis dėlto Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje galima aptikti ir nepagarbos baudžiamajai – ir ne vien baudžiamajai, bet ir su ja tiesiogiai ar netiesiogiai susijusiai ordinarinei – teisei apraiškų, kai Teismas išaiškina konstitucinį reguliavimą ne tik hiperaktyvistiškai, bet ir taip, kad dėl nustatyto prieštaravimo Konstitucijai iš esmės apkaltinamas net ne teisėkūros subjektas, išleidęs tiriamąjį aktą, o jį taikiusi teisminė valdžia, kuriai suverčiamos svetimos nuodėmės ar net tai, kas nėra nuodėmės. Aptarkime du tokius atvejus.

Vienas iš jų – byla, kurioje priimtas 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas (taip pat žr. 2020 m. gegužės 28 d. sprendimą). Juo pripažinta, kad Respublikos Prezidento dekreto straipsnis, kuriuo Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkė pateikta Seimui atleisti iš šių pareigų ir skirti ją Aukščiausiojo Teismo pirmininke, ir Seimo nutarimas, kuriuo ji atleista iš Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų, bet nepaskirta

Aukščiausiojo Teismo pirmininke, prieštaravo dideliam pluoštui Konstitucijos bei Teismų įstatymo nuostatų. Nėra abejonės, kad Seimo nutarimas buvo antikonstitucinis, netgi amoralus, nes teisėja, teikta paaukštinti, buvo pažeminta. Šio nutarimo priėmimas buvo Seimo klaida, padaryta dėl to, kad Seimui buvo pateikti du balsavimo biuleteniai – vienas dėl atleidimo, kitas dėl paskyrimo. Tai, kas buvo dvi neatskiriamos vieno klausimo dalys, tapo dviem atskirais klausimais. Bet Teismo argumentai, neva pagrindžiantys Respublikos Prezidento dekretu „antikonstitucingumą“, yra vienpusiški, scholastiški ir doktrinieriški. Tas argumentavimas neatlaiko kritikos jau vien dėl to, kad juo sunaikinta didelė vieno konstitucinio instituto – teisėjų paaukštinimo – dalis, o gal net visas šis institutas. Teisėjų paaukštinimo institutas įtvirtintas Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje šis institutas ilgus metus sietas, be kita ko, su teisėjo paskyrimu į vadovaujamas pareigas teisme, kurio teisėjas jis yra, arba su teisėjo, jau einančio vadovaujamas pareigas, paskyrimu į aukštesnes vadovaujamas pareigas tame teisme. Antai Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime išaiškinta, kad „teismų <...> pirmininkai neturi jokių kitų įgaliojimų, išskyrus jiems, kaip atitinkamo teismo teisėjams, turintiems vykdyti teisingumą – spręsti bylas, priskirtus įgaliojimus, taip pat jiems, kaip atitinkamų teismų – institucijų vadovams, iš Konstitucijos ir įstatymų kylančius įgaliojimus organizuoti atitinkamo teismo darbą“, kad „joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui arba kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba <...>) pirmininkui“, ir, svarbiausia, kad teisėjo paaukštinimas – tai jo „paskyrim[as] aukštesnės grandies teismo teisėju atleidus iš ankstesnių pareigų arba paskyrim[as] į vadovaujama[mas] ar aukštesnes vadovauja[mas] pareigas tame pačiame teisme“. Taigi teismo (taip pat ir Aukščiausiojo Teismo) pirmininkas pirmiausia yra teisėjas, kuriam pavesta vykdyti dar ir tam tikras administracines funkcijas, ir dėl to jis eina vadovauja[mas] pareigas. Ši samprata visiškai atitinka tą, kuri įtvirtinta (vėlesnėje) EŽTT jurisprudencijoje: joje pabrėžiama, kad „sėkmingas pirmininko ar administracinių funkcijų atlikimas nėra, griežtai kalbant, teisėjo profesijos požymis“ (*Denisov prieš Ukrainą*, [DK] Nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d.)¹⁹. Taigi teisėjo paskyrimas to teismo, kurio teisėjas jis yra, pirmininku yra ne jo paskyrimas į kažkokias „naujas“ teisėjo pareigas, o jo paaukštinimas būtent kaip teisėjo. 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas perbraukė ilgametėje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje (ir EŽTT jurisprudencijoje, kurią Konstitucinis Teismas yra paskelbęs Lietuvos teisės aiškinimo šaltiniu) įtvirtintą teisėjų paaukštinimo sampratą ir pakeitė ją nesuprantama kuo. Po minėtojo nutarimo teisėjų paaukštinimas galėtų būti laikomas apimančiu nebent tik teisėjo „paskyrimą aukštesnės grandies teismo teisėju atleidus iš ankstesnių

19 Tame nutarime pažymima, kad „pareiškėjo kaip teismo pirmininko padėtis, kad ir kokia svarbi ir prestižinė ji galėjo būti teismų aplinkoje ir kad ir kaip ją subjektyviai suvokė ir vertino pareiškėjas, nebuvo susijusi su svarbiausia jo profesinės veiklos sritimi“.

pareigų“ ir vadovaujamų pareigų (dar) neinančio („eilinio“) teisėjo paskyrimą to teismo, kurio teisėjas jis yra, skyriaus pirmininku, pirmininko pavaduotoju arba pirmininku, o kiekvienu atveju, kai kurio nors teismo pirmininko pavaduotoją arba skyriaus pirmininką ketinama skirti to teismo pirmininku, jis turi būti pirmiau paskirtas į šias pareigas ir tik po to atleistas iš skyriaus pirmininko ar pirmininko pavaduotojo pareigų; dėl kiekvieno iš šių sprendimų Respublikos Prezidentas turi atskirai kreiptis į Teisėjų tarybą, o gavus jos patarimą dėl kiekvieno turi būti išleistas atskiras Respublikos Prezidento dekretas (Aukščiausiojo Teismo pirmininko atveju – dar ir su Seimo pritarimu) arba Seimo nutarimas (Apeliacinio teismo pirmininko atveju). Tačiau tokios susiaurintos teisėjų paaukštinimo sampratos neįmanoma racionaliai paaiškinti, nes neįmanoma racionaliai paaiškinti paradokso, kodėl „eilinis“ teisėjas, kai jis skiriamas to teismo, kurio teisėjas jis yra, pirmininku, yra „paaukštinamas“, o jei teismo pirmininku skiriamas teisėjas, kuris jau eina to teismo pirmininko pavaduotojo arba skyriaus pirmininko pareigas, tai yra jau ne jo „paaukštinimas“, bet „naujas“ skyrimas į aukštesnes vadovaujamas pareigas ir „naujas“ šį skyrimą lydintis jo atleidimas iš anksčiau jo tame pačiame teisme eitų vadovaujamų pareigų: kažkodėl šie du veiksmai gali būti atlikti tik po vieną, bet jokia būdu ne kartu, t. y. teisėjas turi būti pirmiau paskirtas į naujas vadovaujamas pareigas, o tik po to atleistas iš ankstesnių. O jei, siekdami abejotinos vertės nuoseklumo, laikytume, kad tokiau – paskyrimo į vadovaujamas pareigas – atveju nėra „paaukštinamas“ ir „eilinis“ teisėjas, ką tada apskritai reiškia Konstitucijoje numatytas teisėjo paaukštinimas – negi tik „paskyrimą aukštesnės grandies teismo teisėju atleidus iš ankstesnių pareigų“? Bet iš aptariamojo nutarimo matyti, kad net ir teisėjo „paskyrimas aukštesnės grandies teismo teisėju atleidus iš ankstesnių pareigų“ yra suprantamas jau ne kaip teisėjo paaukštinimas, o kaip du atskirai atliekami veiksmai – to asmens paskyrimas į teisėjo pareigas aukštesnės grandies teisme ir būtinai vėlesnis jo atleidimas iš teisėjo pareigų žemesnės grandies teisme. 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas padėjo pagrindus tokiai praktikai, kai „paaukštintas“ teisėjas naująsias pareigas pradeda eiti tik po to, kai jis yra atleistas iš ankstesniųjų. Šitaip teisėjų paaukštinimo institutas neteko teisinio turinio, jo faktiškai nebėra. Konstitucinė sąvoka „teisėjų paaukštinimas“ tapo tuščiu kevalu. Ji buvo (pavadinkime taip) dekonstitucionalizuota ir šiandien yra tokia.

Tačiau Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas sukūrė prielaidas kilti ir kitai problemai, kuri tam tikromis aplinkybėmis gali būti kur kas didesnė, nei ką tik aptartas neracionalus ir perteklinis teisėjų paaukštinimo biurokratizavimas, kai vietoj vieno veiksmo – teisėjo paskyrimo į aukštesnes vadovaujamas pareigas kartu jį atleidžiant iš jau einamų tame pačiame teisme arba teisėjo paskyrimo aukštesnės grandies teismo teisėju kartu jį atleidžiant (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimo žodžiais tariant, „atleidus“) iš žemesnės grandies teisėjo pareigų – turi būti atlikti du: teisėjas pirmiau turi būti paskirtas į aukštesnes vadovaujamas pareigas ir tik tada

gali būti atleistas iš ankstesnių vadovaujamų pareigų arba jis pirmiau turi būti paskirtas aukštesnės grandies teismo teisėju ir tik tada gali būti atleistas iš žemesnės grandies teisėjo pareigų. Ta kita problema galėtų kilti, jei Seime susiklostytų atitinkama konjunk-tūra (politinė ar kitokia, pavyzdžiui, grindžiama asmeniniais interesais). Ir išties Seime kartais susiklosto tokia konjunk-tūra, kuri paskatina priimti sprendimus, niekaip nederančius su konstituciniu teisės viešpatavimo imperatyvu. Nesenas pavyzdys – 2020–2021 m. kryptingai, atkakliai ir ilgai žlugdyta Konstitucinio Teismo teisėjų rotacija, t. y. Konstitucijoje nustatytas jų sudėties atnaujinimas vienu trečdaliu kas treji metai. Ne mažiau šokiruojanti konstitucinės tvarkos obstrukcija vyko 2008–2009 m., kai Seimas ištikus metus neatleido iš pareigų Aukščiausiojo Teismo pirmininko, kurio kadencija buvo pasibaigusi, ir neskyrė naujo pirmininko²⁰. Taigi nėra neįmanoma, kad, pavyzdžiui, Seimas, paskyręs Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininką šio teismo skyriaus pirmininku, balsuodamas dėl kito Respublikos Prezidento dekreto ims ir neatleis jo iš skyriaus pirmininko pareigų (balsavimas juk slaptas, o to, kaip balsuoja Seimo nariai, niekas negali kontroliuoti), taigi sukurs situaciją, „atvirkštinę“ tai, kuri nagrinėta šioje byloje, bet dėl to ne mažiau neracionalią ir gal net antikonstitucinę. Tačiau ši absurdiška situacija, kai naujasis Aukščiausiojo Teismo pirmininkas formaliai negalėtų pradėti eiti šių pareigų dėl to, kad nebuvo atleistas iš skyriaus pirmininko pareigų, susiklostytų jau tarsi ir „teisėtai“ – pagal naująją Konstitucinio Teismo doktriną, taigi pažymėta labai abejotinos „konstitucinės dimensijos“ žyme²¹. Aptariamasis Konstitucinio Teismo nutarimas neatlaiko kritikos ir dėl to, kad jame „pamiršta“ tokia teisės teorijos kategorija

20 Seimui atsitokėti nepadėjo net Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas, kuriame toks antikonstitucinis sprendimų nepriėmimas įvertintas labai griežtai. Seimo savivalė buvo įveikta politinėmis priemonėmis, kurios nebuvo viešos.

21 Kas iš to, jei vėliau Konstitucinis Teismas nors dešimt kartų konstatuotų, kad Seimas, neatleisdamas paskirtojo Aukščiausiojo Teismo pirmininko iš ankstesnių vadovaujamų pareigų, ciniškai ir akiplėšiškai pažeidžia Konstituciją, kuri jam nėra palikusi kitos alternatyvos kaip tik jį atleisti? Nuo to realiame gyvenime niekas nepasikeistų. Juk pirmiau minėtą Seimo antikonstitucinį užsispyrimą 2009 m. įveikė anaip tol ne Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas, o ką tik pareigas pradėjusios eiti naujosios valstybės vadovės ryžtas nesitaikstyti su šia obstrukcija. Realiame gyvenime Konstitucinio Teismo sprendimai turi tiek galios, kiek politinis isteblišmentas yra linkęs gerbti Konstituciją. Paradoksalu tai, kad kadenciją baigęs, bet Seimo ištikus metus neatleistas Aukščiausiojo Teismo pirmininkas 1999 m. buvo paskirtas į šias pareigas (taigi paaukštintas, kaip iki Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimo buvo suprantamas teisėjų paaukštinimas), jo neatleidis iš Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko pareigų. Jį pagaliau atleidis iš Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų, jis dar po penkerių metų buvo paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju ir dalyvavo priimant 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimą. Kadangi toje byloje jis nepareikšė atskirosios nuomonės, galima daryti prielaidą, kad palaikė naująją doktriną, pagal kurią jis pats 1999 m. net negalėjo pradėti eiti Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų, kadangi dar nebuvo atleistas iš Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko pareigų. Beje, į šio skyriaus pirmininko pareigas kitas teisėjas buvo paskirtas tik 2003 m., bet net ir tada Seimas neišleido jokio nutarimo, kuriuo ankstesnysis Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas, jau seniai einantis Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigas, būtų atleistas iš ankstesnių pareigų. Žr. Seimo 1999 m. liepos 8 d. nutarimą Nr. VIII-1319, 2003 m. sausio 28 d. nutarimą Nr. IX-1324, 2009 m. liepos 21 d. nutarimą Nr. XI-371.

kaip sudėtiniai teisiniai faktai, – tokio dalyko tiesiog nėra, yra tik vienkartiniai teisiniai faktai (teisėjo paskyrimas į aukštesnes vadovaujamas pareigas kartu atleidžiant jį iš einamų vadovaujamų pareigų tapo nebegalimas – tai turi būti du atskiri veiksmai). Pagarbos teisminei valdžiai, tiksliau, jos stokos, požiūriu sunerimti verčia tai, kad atsakomybė už tai, kas įvyko, primetama Teisėjų tarybai, neva turėjusiai „įvykdyti konstitucinę pareigą“ ir, prieš patariant Respublikos Prezidentui dėl tos teisėjos atleidimo iš Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų, „įsitikinti“, ar ji jau paskirta to teismo pirmininke (Kryževičius, 2020).

Konstitucinis Teismas (kaip ir kiti aukščiausiosios instancijos teismai įvairiose šalyse) labai nenoriai taiso savo klaidas, bet šią verkiant reikėtų ištaisyti. Apskritai, ši byla nusipelnė gilesnės analizės, ne vien formalios teisinės, bet ir nušviečiančios procesus, supusius tos bylos inicijavimą Konstituciniame Teisme. Ši su baudžiamąja teise (ir net su norminių aktų konstitucingumo vertinimu, nes joje tirti tik teisės taikymo aktai) nesusijusi byla čia minima tam, kad būtų atskleistas kontekstas, kuriame priimtas kitas, šiek tiek ankstesnis, nutarimas, kuriuo parodyta nepagarba teisminei valdžiai.

Tas 2020 m. kovo 9 d. nutarimas priimtas byloje, kurioje ginčytas Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalyje nustatytas reguliavimas, pagal kurį „[d]raudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus“. Ši dalis neatsiejama nuo šio straipsnio 1 dalies, pagal kurią „[t]eisėjas gali atsakyti baudžiamąja tvarka, gali būti suimtas arba gali būti kitaip suvaržyta jo laisvė tik Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimu, išskyrus atvejus, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiką (*in flagranti*)“. Ginčijamas draudimas – Konstitucijoje įtvirtinto teisėjų imuniteto sudedamoji dalis, tiksliau, jis buvo suprantamas kaip imuniteto sudedamoji dalis iki šio nutarimo. Aukščiausiojo Teismo septynių teisėjų kolegija (kurios sudėtyje buvo du kadenciją baigę Konstitucinio Teismo teisėjai) 2019 m. lapkričio 19 d. nutartimi panaikino Apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendį, kuriuo išteisintas kyšio davimu teisėjui kaltinamas teisiamašis, kuriam buvo atlikta krata, ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka (Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019). Toje nutartyje išaiškintos bendrosios procesinių prievartos priemonių – kratos ir asmens kratos taisyklės (nustatytos BPK 145, 146, 149 straipsniuose) ir specialiosios procesinių prievartos priemonių taikymo teisėjams sąlygos (nustatytos BPK 3² straipsnyje ir Teismų įstatymo 47 straipsnio 1, 2 dalyse). Aukščiausiojo Teismo kolegijos aiškinimu, krata ir asmens krata yra suvaržoma asmens laisvė pasirinkti savo norimą elgesį, laisvė veikti (neveikti) atitinkamu būdu, o tai iš esmės reiškia to asmens

laisvės suvaržymą. Kilus nepasitenkinimui, be kita ko, tarp Seimo narių, Seimas nutarimu kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalies atitikties Konstitucijai. Konstitucinis Teismas bylą išnagrinėjo labai sparčiai – nuo prašymo gavimo iki bylos nagrinėjimo pradžios praėjo tik du mėnesiai, o dar po kiek daugiau nei savaitės priimtas nutarimas. Turint galvoje, kad politinėje klasėje dėl tos Aukščiausiojo Teismo nutarties buvo kilęs šurmulyš, o netrukus turėjo pasikeisti Konstitucinio Teismo sudėtis²², sunku būtų nepripažinti, kad Konstitucinis Teismas iš dalies pats sudarė savo darbotvarkę. Bylos iniciatorių abejonės buvo visiškai patvirtintos. Išaiškinta, kad Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalies nuostata, jog „[t]eisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo“, apima tik sutikimą tik dėl tokio teisėjo „fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti [jį] baudžiamojon ar kiton teisinėn atsakomybėn už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus“. Taigi, Konstitucinio Teismo vertinimu, ginčijamu reguliavimu „nepaisyta konstitucinės teisėjo imunитета sampratos“, nes uždrausta „be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo teisėjui taikyti savaime jo laisvės nevaržančias procesines priemones“, įtvirtintas „platesnio pobūdžio“ teisėjo imunitetas nei nustatytas Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje ir sudarytos prielaidos „teisėjui išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus“. Kartu Teismas *ex proprio motu* antikonstituciniu pripažino ir analogišką reguliavimą, nustatytą Konstitucinio Teismo įstatymo 8 straipsnyje, kuriuo atitinkamos garantijos buvo nustatytos Konstitucinio Teismo teisėjams.

Konstitucinio Teismo argumentai (kurių turinys čia neaptariamas) pareikalautų atskiro tyrimo, kuriame turėtų būti įvertinta ir konkreti situacija, kurią nagrinėjo Aukščiausiasis Teismas. Nutarime apie tai nerašoma. Bet jame „paminima“ Aukščiausiojo Teismo nutartis ir primenama, kad šis teismas formuoja bendrosios kompetencijos teismų praktiką, o „teismų precedentai <...> turi neprieštarauti oficialiajai konstitucinei doktrinai“. Su pastarąja teze nėra kaip nesutikti, nes ji išreiškia pačią konstituciocentrinės teisės sampratos šerdį ir pakartoja tai, kas dar prieš pusantro dešimtmečio konstatuota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Išsiskyrus Aukščiausiojo Teismo ir Konstitucinio Teismo nuomonėms dėl Konstitucijos aiškinimo, galutinis žodis priklauso Konstituciniam Teismui, o Aukščiausiasis Teismas turi peržiūrėti savo poziciją.

Tačiau šiuo atveju Konstitucinis Teismas nepasitenkino vien senos doktrinos priminiu. Užuoat susilaikęs ir neįsiterpęs į Aukščiausiojo Teismo kompetenciją pačiam spręsti, ką daryti su 2019 m. lapkričio 19 d. nutartimi ir į kokį teisės taikymą nuo šiol

22 Tačiau, kaip minėta, ji nebuvo pakeista iki 2021 m.

orientuoti žemesniųjų instancių teismus, jis parodė, „kas miške karalius“, ir *expressis verbis* pareiškė („konstatuotina“), kad „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis nelaikytina teismo precedentu tiek, kiek joje pateiktas šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančia Konstitucijai pripažintos Teismų įstatymo 47 straipsnio <...> 2 dalies aiškinimas“. Net ir nevertinant šio pareiškimo etikos požiūriu, jis vargu ar korektiškas teisės požiūriu. Pirma, teismų sprendimai, kuriuose sukuriami precedentai, yra sudėtingi aktai, kuriuose susipina daug elementų, įskaitant rezoliucines dalis, *ratios*, kuriais grindžiamos nutarčių rezoliucijos, ir *obiter dicta*. Konstitucinis Teismas tarsi apsidraudė, nutartį diskvalifikuodamas kaip antikonstitucinę ne visą, o tik „tiek, kiek joje pateiktas šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančia Konstitucijai pripažintos Teismų įstatymo 47 straipsnio <...> 2 dalies aiškinimas“. Bet ką reiškia „tiek, kiek“? Kuriuos konkrečiai doktrininis nutarties teiginius aiškinimas apima, ar tie teiginiai *ratio*, ar ir *dicta*? Ar jis apima rezoliucinę dalį, kuria panaikintas nuosprendis ir byla perduota iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka? Taip aiškinti būtų nuoseklu, nes, pašalinus *ratio*, rezoliucija liktų be pagrindimo. Kita vertus, Teismo pareiškimą galima aiškinti ir taip, kad jis nepadarė nieko, kas paveiktų pačią tą nutartį, tik panaikino jos precedentinę galią, nukreiptą į ateitį. Tokiu atveju neaišku, kokia apimtimi į tos nutarties argumentus turėtų atsizvelgti Apeliacinis teismas, kuriam šia nutartimi byla perduota nagrinėti iš naujo. Yra ir dar vienas šio pareiškimo teisinio nekorektiškumo aspektas. Priminimas, kad teismų precedentai turi neprieštarauti oficialiajai konstitucinei doktrinai, skamba kaip priekaištas, kad Aukščiausiasis Teismas ja nesivadovavo. Bet oficialios konstitucinės doktrinos, kuria esą reikėjo vadovautis, 2019 m. lapkričio 19 d. nebuvo. Ji atsirado tik 2020 m. kovo 9 d. – tame Konstitucinio Teismo nutarime. Jeigu Konstituciniam Teismui tikrai reikėjo kaip nors pasisakyti apie tą nelemtą Aukščiausiojo Teismo nutartį (tuo autorius labai stipriai abejoja), kur kas prasmingiau būtų buvę išaiškinti, kaip turi būti koreguojama teismų praktika po to, kai Konstitucinis Teismas kitaip išaiškina konstitucinį reguliavimą, kuriuo teismų praktika grįšta iki tol. Pavyzdžiui yra – antai esama Teismo doktrinų, skirtų oficialiajai konstitucinei doktrinai koreguoti, kai pasikeičia konstitucinis reguliavimas, taip pat teismų (įskaitant ir Konstitucinį) precedentams keisti (2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, 2008 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Deja, šiais pavyzdžiais nebuvo sekama. Atrodo, kad ne vien Konstitucija buvo rašoma ceitnoto sąlygomis, bet ir šis nutarimas, priimtas likus kelioms dienoms iki numatytos teisėjų rotacijos. Kai skubama, parašoma dalykų, kurie nebūtų parašyti, jei būtų buvę laiko prisiminti Ludwigo Wittgensteino septintąją tezę: „Apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti.“

PABAIGA

Pasakę, kad konstitucinė teisė, kaip ją aiškina Konstitucinis Teismas, daro poveikį ordinarinei teisei ir ją keičia, nepasakytume nieko naujo. Vis dėlto gali būti naudinga apmąstyti, kaip tai vyksta. Šiame straipsnyje pamėginta tai padaryti, daugiau dėmesio sutelkiant į vieną „tradicinę“ ordinarinės teisės šaką – baudžiamąją teisę. Konstitucinės teisės, apimančios ir oficialiąją konstitucinę doktriną, poveikis baudžiamajai teisei – transformuojantis ir nesibaigiantis. Konstitucinės ir ordinarinės, taip pat ir baudžiamosios, teisės sąveika – sudėtingų, ne visada nuoseklių, kartais ir prieštaringų procesų visuma. Tačiau jos pagrindinė tendencija nėra pakitusi: baudžiamojoje teisėje vis labiau įsitvirtina konstitucinė dimensija. Kitas klausimas, ar viskas, ką baudžiamajai teisei ir kitoms ordinarinės teisės šakoms padiktuoja konstitucinė jurisprudencija, yra nekvestionuotina, – ne teisinio privalomumo, bet argumentavimo loginio pagrįstumo požiūriu. Bet net jei ir ne viskas, Konstitucinio Teismo doktrina taip pat evoliucionuoja, ir nors jo jurisprudencijoje yra (pavadinkime taip) keistų precedentų ir doktrininių teiginių, bendra šios evoliucijos kryptis visus trisdešimt Teismo veiklos metų buvo teisės viešpatavimo stiprinimas, ir tai (nors nevienodai) paveikė visas ordinarinės teisės šakas.

Rečiau pastebimas ir apmąstomas antrasis konstitucinės ir baudžiamosios (apskritai – ordinarinės) teisės sąveikos sandas, čia pavadintas kryptimi „aukštyn“. Ne vien konstitucinė teisė veikia ordinarinę teisę – ordinarinė teisė taip pat daro įtaką konstitucinei. Straipsnyje pamėginta aptarti ir šį sąveikos sandą bei parodyti, kaip tas poveikis vyksta. Žinoma, labai daug liko nepamirėta ar beveik nepamirėta (pavyzdžiui, tikrai gausi teisminei valdžiai skirta Konstitucinio Teismo jurisprudencija), o be to negalima daryti toliau siekiančių išvadų.

Tačiau šiuo straipsniu siekta ne ką nors įrodyti – tik parodyti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 33-1014; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, Nr. 0921010KONSRG922324.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, Nr. 1001010ISTAIII-1968.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, Nr. 1021010ISTA00IX-785.

Pojstatyminiai teisės taikymo aktai

Lietuvos Respublikos Seimo 1999 m. liepos 8 d. nutarimas Nr. VIII-1319 „Dėl V. Greičiaus skyrimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininku“. *Valstybės žinios*, 1999, 61-1983.

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. sausio 28 d. nutarimas Nr. IX-1324 „Dėl J. A. Riepšo skyrimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininku“. *Valstybės žinios*, 2003, 13-143.

Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. liepos 21 d. nutarimas Nr. XI-371 „Dėl V. Greičiaus atleidimo iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų“. *Valstybės žinios*, 2009, 88-3736.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, 70-1320.
- Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 1995, 9-199.
- Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, 36-915.
- Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, 31-770.
- Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, 104-2644.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, 5-99.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, 63-1827.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, 109-3004.
- Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, 15-402.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, 3-78.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, 14-370.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, 39-1105.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, 54-1587.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, 80-2423.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, 105-3318.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, 5-143.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, 39-1373.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, 62-2276; tekstas su atitaisymais – TAR, 1011000NUTARG012190.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, 85-2977.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 29-1196.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 53-2361.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 57-2552.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 68-3094.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2003, 93-4223; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1031000NUTARG036367.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 56-1948.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 81-2903.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 85-3094.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 181-6708; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1041000NUTARG049446.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 1-7.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 131-4743.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 134-4819.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 7-254.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 30-1050.

- Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 36-1292.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 51-1894.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 62-2283.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 68-2514.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 88-3475; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1061000SPRERG060253.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 90-3529; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1061000NUTARG065903.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 102-3957; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1061000NUTARG066654.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 141-5430.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, 110-4511; tekstas su atitaisymais – TAR, Nr. 1071000NUTARG077101.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, 111-4549.
- Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, 10-349; tekstas su atitaisymais – TAR, 1081000NUTARG080385.
- Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, 62-2353.
- Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, 108-4136.
- Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2009, 58-2251.
- Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, 69-2798.
- Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, 56-2766.
- Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*, 2010, 128-6545.
- Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, 64-3246.
- Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, 40-1950.
- Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, 119-6005.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 2014-03226.
- Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas. TAR, 2015-07361.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas. TAR, 2017-03068.
- Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. TAR, 2017-04356.
- Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 2019-00439.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT20-A-S20/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2063/content>.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 12 d. sprendimas Nr. KT29-A-S27/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2072/content>.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. TAR, 2020-05178.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 2020-05659.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2153/content>.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 5 d. sprendimas Nr. KT102-A-S96/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2158/content>.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas Nr. KT115-A-S107/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2171/content>.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarimas. TAR, 2020-16411.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 2021-14847.

- Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. TAR, 2020-18611.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. lapkričio 12 sprendimas Nr. KT191-A-S176/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2259/content>.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. TAR, 2021-05546.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT61-A-S56/2021. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2411/content>.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. kovo 9 d. sprendimas Nr. KT33-A-S32/2022. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2628/content>.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. TAR, 2022-07867.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. birželio 1 d. sprendimas Nr. KT71-A-S65/2022. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2677/content>.
- Konstitucinio Teismo pirmininko 2022 m. lapkričio 22 d. potvarkis Nr. 2B-37. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2763/content>.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. lapkričio 23 d. sprendimas Nr. KT140-A-S127/2022. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2764/content>.
- Konstitucinio Teismo 2023 m. balandžio 26 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2842/content>.
- Konstitucinio Teismo 2023 m. liepos 5 d. nutarimas. TAR, 2023-14023.
- Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas. TAR, 2023-20188.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

- Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, Nr. 73579/17 ir Nr. 14620/18, 2020 m. vasario 18 d.
- Dardanskis ir kiti prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas), Nr. 74452/13 ir dar 15 peticijų, 2019 m. birželio 18 d.
- Denisov prieš Ukrainą*, [DK] Nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d.
- Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 22662/13 ir dar 7 peticijos, 2017 m. gegužės 23 d.
- Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 66069/09, Nr. 130/10 ir Nr. 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija

Coman ir kiti, 2018 m. birželio 5 d. sprendimas C-673/16, ECLI:EU:C:2018:385.

Specialioji literatūra

- Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 53, p. 7–26.
- Baranskaitė, A., Prapiestis, J. (2011). Konstitucinės teisingumo ir teisinės santarvės dimensijos baudžiamojoje teisėje. Iš: Švedas, G. (vyr. red.). *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, p. 41–68.
- Birmontienė, T. et al. (2002). *Lietuvos konstitucinė teisė* (2 leid.). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- Blinstrubis, T. (2017). Konstituciniai santykiai: sąvokos problematika ir esmė. *Parlamento studijos*, 23, p. 90–121.

- Gruodytė, E. (2016). Atskiri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įtakos baudžiamajai justicijai aspektai. *Teisės apžvalga*, 2, p. 98–114.
- Gutauskas, A. (2013). Konstitucinės jurisprudencijos įtaka baudžiamosios justicijos formavimuisi: teorija ir praktika. Iš: Šlapkauskas, V. (ats. red.). *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 127–152.
- Jarašiūnas, E. *Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos*. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas: Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 234–257.
- Kryževičius, G. (2012). Konstitucijos įtaka teismų praktikos formavimui. *Konstitucinė jurisprudencija*, 3, p. 171–187.
- Kryževičius, G. (2020). *Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai*. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai>.
- Kūris, E. (2002). Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*, 30, p. 17–32.
- Kūris, E. (2006). Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*, 12, p. 7–14.
- Kūris, E. (2011). Konstitucinės justicijos proceso klausimu. *Teisė*, 78, p. 7–27.
- Kūris, E. (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, 2, p. 9–45.
- Kūris, E. (2023a). Doctrinal Experimenting with the Constitution in Lithuania: On the Structure of the Constitution, the Non-Amendability of Constitutional Provisions, and the Legal Force of ‘Pre-Constitutional’ Acts. *Review of Central and East European Law*, 48, 2, p. 95–133.
- Kūris E. (2023b). Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999–2008 metų jurisprudenciją. Iš: Jočienė, D. et. al. (red.). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 354–439.
- Kūris, E., Pūraitė-Andrikienė, D. (2023). Individualus konstitucinis skundas ir „Romuvos“ byla. Iš: Juškevičiūtė-Vilienė, A., Pūraitė-Andrikienė, D. (moksl. red.). *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mesonis, G. (2008). Konstitucija monocentrinėje sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 4, p. 220–241.
- Mesonis, G. (2010). *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.
- Mesonis, G. (2011). Teisės konstitucionalizavimo dinamika. *Teisė*, 80, p. 7–18.
- Šileikis, E. (2019). *Posūnio ir podukros visišką negalėjimą būti išūnytam / įdukrintai nesantuokinėje šeimoje: antikonstituciniai aspektai Vokietijoje ir jų svarba Lietuvai*, <https://www.teise.pro/index.php/2019/05/07/e-sileikis-posunio-ir-podukros-visiskas-negalejimas-buti-isunytam-idukrintai-nesantuokineje-seimoje-antikonstituciniai-aspektai-vokietijoje-ir-ju-svarba-lituvai>.